

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzat](#)át.

Készült az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat közreműködésével

KÖRTÁNC FÜZETEK

Írta:
KAPRONCZAY KÁROLY

Kiegészítette:
SUTARSKI KONRÁD,
BROS STANISŁAWNÉ

MAGYARORSZÁGI LENGYELEK

Budapest

1998

A szerkesztő előszava	3
A magyar-lengyel történelmi kapcsolatok és a magyarországi lengyelség története	3
Mohács után	5
A Báthory-korszak	6
Magyar-lengyel kapcsolatok a 18. században	8
A magyar reformnemzedék lengyelbarátsága	9
1848 lengyeljei	10
Lengyel munkaerő Magyarországon	12
Lengyel menekültek Magyarországon a II. világháború idején	14
Kapcsolataink a II. világháború után	17
A magyarországi lengyelség rövid története (összefoglalás)	18
Új közös hagyomány	19
Művelődési, irodalmi kapcsolatok	20
Az élő lengyel származású alkotók adatai	23
Magyarországi katolikusok lelki gondozása	23
Magyarországi lengyel szervezetek a II. világháború után	25
Magyarországi lengyel emlékek	26
Utcák	26
Szobrok – domborművek	27
Emléktáblák	28
Egyházi emlékek	29
Vidéki emlékművek	29
Temetők	30
Népszokások	31
Jellegzetes ünnepek	31
Jellegzetes karácsonyi ételek	32
Jellegzetes lengyel ételek	32
Hogyan készülnek? – receptek	32
Irodalom	33
Helyi lengyel egyesületek és klubok	34
Országos tevékenységű lengyel egyesületek	35
Magyarországi katolikusok Szent Adalbert Egyesülete	36
A magyarországi lengyelség kitüntetései	36
Nemzeti ünnepeink	37
Művészeti együttesek	37

MD 66.435

10038

Ez a füzet a lengyelekről szól, akikkel kapcsolatban különös hangsúlyokat kapnak az olyan sokszor használt szavak, mint barátság, szolidaritás. Eredetük évszázadokra nyúlik vissza. Ennek ellenére számtalan olyan ténnyel találkozhatnak olvasóink, amelyek sokak számára jelenthetnek újdonságot. E füzet feladata egyébként is ismereteink gazdagítása, a köztünk, a velünk együtt élő lengyel honfitársaink történetének, néprajzának, mesevilágának jobb megismerése. Célunk, hogy felretérve mindenfajta előítéletet, -ha él bennünk ilyen - keressük meg egymásban a hiteleset, induljunk ki abból: ilyenek is lehetünk. Minden ember, nép, népcsoport, akiket megkülönböztet származása, neveltetése, vallása magában hordozza a közös emberit. A Kárpát medencében élők egyik csoportját, a 93 ezer négyzetkilométeren lakókat úgy hívjuk: magyarok. A hazát, a nemzetet. És hazánk tagjai mindazok, akik nyelvünket beszélik, országunkat gazdagítják, e föld született vagy választott gyermekei. Például az itt gyökereket eresztett lengyelek. E dolgozatban róluk, magunkról beszélünk.

A MAGYAR-LENGYEL TÖRTÉNELMI KAPCSOLATOK ÉS A MAGYARORSZÁGI LENGYELSÉG TÖRTÉNETE

A magyar nyelvben a lengyel nép elnevezése eltér a többi nyelvtől: aminek eredete arra a korra nyúlik vissza, amikor népeink kapcsolatba kerültek egymással. A mai lengyel területek keleti vidékén létezett a lengyel nevű törzs (esetleg törzsszövetség), amelyet később a polan törzs magába olvasztott. Amíg a polanok „nevéből” alakult ki a lengyel állam (*Polska, polak*), addig a magyar nyelv megőrizte az egykori törzs nevét.

A magyar és a lengyel nép szorosabb kapcsolatait az *Árpádok* és a *Piastok* korában a dinasztikus érdekek is befolyásolták. A krónikák szerint *Géza fejedelem* második felesége *Adelajda - Ziemomysl* fejedelem leánya - volt, míg *Vitéz Bolesław* első felesége *Géza fejedelem* lánya, *Judit - Szent István király nővére* - volt. E házasságból született *Bezprym* (986-1032) herceg, akit *Vitéz Bolesław* második fia - II. *Mieszko király* - trónigénye miatt megfosztottak örökösödési jogától. *Bezprym* herceg magyar földre menekült, ahol nagybátyja, *Szent István király* a Balatonfelvidéken birtokot adományozott neki és van olyan teória, miszerint *Veszprém* városa a lengyel hercegről nevette volna nevét.

Szent Imre herceg - Szent István király fia - is lengyel hercegnőt - II. *Mieszko* leányát - vett feleségül. István király halálát (1038) követő évtizedben a német befolyást erősítő *I. Péterrel* szemben az *Árpád-házi hercegek* - *András, Béla és Levente* - lengyel földön kerestek segítséget: *I. András* (1048-1060) lengyel fegyveres kísérettel távolította el a trónról Pétert, míg a trónon követő öccse, *I. Béla* (1060-1063) felesége II. *Mieszko Rycheza* nevű leánya volt, akitől született fia - *I. Géza* (1074-1077), *I. Szent László* (1077-1095) és *Lámbert herceg* - számíthattak az újabb német befolyást képviselő *Salamon* (1063-1074) magyar királlyal szemben *Merész Bolesław* (1058-1079) lengyel király segítségére. Az egyesült magyar-lengyel hadsereggel győzik le *Salamon* király magyar-német seregét. *Merész Bolesław* segítette trónra *I. Gézát*, majd *I. Szent László* királyt, de a lengyel trónról előzőtt *Merész Bolesław* király magyar földön halt meg.

Kálmán király (1095-1116) *Álmos herceggel* szemben ugyancsak lengyel segítséggel szerezte meg az őt megillető királyi trónt, de *Kálmán* segítségével *Ferdeszájú Bolesław* lengyel király beavatkozott a cseh királyság ügyeibe, 1108-ban szövetséget kötöttek a német császár ellen. 1113-ban *Bolesław* király magyar földre látogatott, *Somogyváron* megerősítette *Kálmán* királlyal való szövetségét. Sajnos *Kálmán* fia *II. István* (1116-1131) nem volt elég áthatatos a magyar-lengyel szövetségben, sőt *II. Béla* (1131-1141) fegyveres konfliktusba is keveredett a lengyel királlyal. Az 1135-ben kötött béke értelmében *II. Géza* (1141-1162) király lengyel hercegnőt vett feleségül.

Szent László - a magyarországi lengyelség védőszentje

Szent László 1077-95-ig Magyarország királya, Lengyelországban született. Anyai ágon a *Piast* családból származik, *Rycheza* fia (aki II. *Mieszko* lánya) az első lengyel király. *Vitéz Bolesław* déd-

unokája. Apai ágon az *Árpád-házból* származik. I. Béla a későbbi magyar király fia. Erdemes újra felidézni: Bélának el kellett hagynia Magyarországot két testvérével Endrével és Leventével együtt (1038 előtt) Lengyelországba menekültek, miután apjukat, *Vazult* saját testvére Szent István megvakította. A hercegek II. Mieszko király udvarában menedéket találtak. Ez az időszak a lengyel állam harcainak időszaka volt a Balti pomerán törzsekkel. *Béla* részt vett ezekben a harcokban, olyan kiemelkedően, ahogy az akkori krónikák írják - *Mieszko jutalmul feleségül adta hozzá* a lányát. Ahogy a legenda mondja, Béla párbajozott a pomeránok vezérével, legyőzte őt, innen ered Mieszko halála. Béla kb. 1050-ig maradt Rychezával Lengyelországban, amikor is a magyar trónt bátyja, Endre foglalta el.

Lászlóról tudjuk, hogy 1040 körül született (lehet, hogy később, 1046-ban) mint - Géza után - Béla és Rycheza második fia. Nemcsak születésének időpontja, de helyszíne is bizonytalan. Gall Anonymus mindenesetre azt írja: „anyanyelve a lengyel volt”, pedig Szent László, egyes feltevések szerint beszélt magyarul is.

Béla - Magyarországra való visszatérése után - megkapta *Endrétől* az északkeleti területeket. Endre fiának, Salamonnak születése után megint - családjával együtt - Lengyelországba menekül (az 50-es évek végén), ahol már Rycheza unokaöccse, Merész Boleslaw uralkodott. Boleslaw seregeinek segítségével Béla két évvel később visszatért Magyarországra, legyőzve Endrét a székesfehérvári csatában és ennek köszönhetően megszerezte a trónt. Ebben a csatában a fiatal László is részt vett. Apja halála után (1063) Géza és László átengedték a trónt Salamonnak, csak a tiszántúli területek *dukátusát* fenntartva. Erre az időszakra esnek a *kunokkal folytatott harcok*, akik keletről törtek be Magyarországra. Leigázuk László eredménye. Az idők folytán kiélesedett Salamon és Béla fiai közötti viszony, s ezért — immáron harmadszor — menekültek a határon túlra. A cseh és lengyel seregek által megerősítve Mogyoród alatt legyőzték Salamont és az idősebb testvér *I. Gézaként* elfoglalta a trónt (1074).

László három évvel később kezdte uralkodását, bátyjának váratlan halála után. Személyes bátorsága mellett megmutatkozott a politikus bölcsessége. Igazságos és szigorú uralkodó volt. A pápaság oldalára állt a Német Császársággal szemben folytatott küzdelemben. A német támadásokat sikeresen elhárítva visszaszerezte az állam Salamon idejében elveszett függetlenségét (Salamon, hogy megtarthassa a koronát, a császár hűbérese lett).

Amikor I. László uralkodott, sorsa még egyszer összefonódott a lengyelekével. Merész Boleslaw-ot, aki előzőleg támogatta Bélát és fiait a magyar trónért folytatott küzdelemben, és a Lengyelországhoz hasonlóan a Német Birodalom által fenyegetett állam függetlenségének megszilárdításában, kiátkozták és száműzetésre ítélték a krakkói (későbbi szent) *Szaniszló* püspök meggyilkolása miatt. Elhagyva Lengyelországot unokatestvére, László országában talált menedéket és itt is halt meg. *Lászlót* 1192-ben szentté avatták.

A lengyel részfejedelemségek időszakában a magyar királyok keleti politikájukhoz a déli lengyel hercegségeknél kerestek segítséget gyakori lett a dinasztikus házasság: Szemérmes Boleslaw sandomierzi és krakkói fejedelem (1243-1279) *IV Béla* magyar király (1235-1270) *Kinga* nevű leányát (*Boldog Kinga*) vette feleségül, *Ájtatos Boleslaw* kaliszi, gnieźnoi herceg *IV Béla* másik leányával, *Jolántával*, *Leszek Czarny* sieradzi herceg pedig *Grifinával*, Béla unokájával kötött házasságot. *IV. Béla*, majd fia *V. István* (1270-1272) lengyel szövetségben küzdött Csehországgal ellen.

AZ ÁRPÁD-HÁZ UTÁNI KORSZAK

Az Árpád-ház kihalása után sem szakadtak meg a kapcsolatok a lengyel királysággal, hiszen *Róbert Károly* (1308-1342) és *Ulászló* lengyel király azonos törekvéseik miatt hamarosan szövetséget kötöttek s a: magyarok segítettek a Német Lovagrend elleni küzdelemben. 1320-ban *Róbert Károly* *feleségül* vette *Lokietek* Erzsébetet, *Ulászló* leányát. A lengyel trónon következő *Kázmér* (1333-1370) király 1335-ben *Visegrádon* szövetséget kötött *Róbert Károly*val és *János* cseh királlyal, ami nem csak politikai és gazdasági szövetség volt, de a magyar király közvetítésével lengyel-cseh megbékélést is jelentett. 1339-ben - ugyancsak Visegrádon - megegyezés született arról, ha *Kázmér* utódok nélkül halna meg, *Róbert Károly* valamelyik fia követi a lengyel trónt.

I. Lajos (1370-1382) lengyelországi uralma sokakban ellenkezést váltott ki. Keveset tartózkodott Lengyelországban, a kormányzást anyjára, Erzsébet királynéra bízta. Uralkodásának végén *gondot* jelentett, hogy leányai voltak, a *lengyel trónöröklés viszont nem szólt leányági öröklésről*. A lengyel nemesség csak engedmények árán fogadta el Lajos király valamelyik leányának jogát a lengyel trónra, akit *Lajos*, *Mária* nevű leányában jelölt ki. Halála után a lengyel rendek *Jadwigát* (*Hedviget*) emelték a lengyel trónra, majd összeházasították *Jagello* litván nagyfejedelemmel. *Jadwiga királynő* (1377-ben szentté avatták) mindössze 26 évet élt. Így is kiemelkedő helyet foglal el a lengyel uralkodók sorában: újjászervezte a lengyel közigazgatást, megújította a krakkói egyetemet. Gyermekeitlenül halt meg, férje második házassága révén született meg a *Jagello-ház*.

Zsigmond magyar király és német-római császár (1410) és *Jagello* között a Német Lovagrend miatt igen feszült volt a viszony, hiszen *Zsigmond*, mint a Német Lovagrend legfőbb hűbérura, a lovagokat támogatta. 1410 július 15-én lengyel - litván seregek Grünwald mellett megsemmisítő vereséget mértek a lovagokra. *Zsigmond* háborúval fenyegetőzött, így *Jagello* 1411-ben kénytelen volt békét kötni Torunban. A lovagok csak kisebb területeket engedtek át, viszont fogolykiváltás címén tízezer arany megfizetésére kötelezték magukat, de helyettük ezért *Zsigmond* a *Magyarországhoz tartozó 13 szepességi várost* zálogosította el, amely századokra lengyel uralom alá került.

Jagello trónját *III. Wladyslaw* (1334-1444) örökölte, aki a magyar rendek meghívása alapján *I. Ulászló* néven lépett a magyar trónra. Egy magyar-lengyel *perszonáluniót* kívánt alakítani és egyesített erővel fellépni a törökök ellen. *Ulászló* magyarországi uralma sikerekkel indult, 1443-ban ugyan 10 éves békét kötött a török szultánnal, de 1444 nyarán - nyugati segítségben bízza - megindult a törökök ellen. Ugyanazon év augusztusában *Várnánál* csatát vesztett, maga is ott lelte halálát. Halála után *V. László* (1440-1458) uralkodása idején Hunyadi János kormányzott a gyermekkorban lévő király nevében. Hunyadi több hadjáratban győzedelmeskedett a törökök felett, kiválóan szervezett seregében jelentős lengyel egységek harcoltak.

Hunyadi János kormányzásának idejére esik a humanizmus magyarországi kibontakozása: itt előszörban *Vitéz János* nagyváradi püspök, majd esztergomi érsek udvarát kell kiemelni, ahol igen fontos szerepet játszott *Sanoki Gergely*, *Hunyadi Mátyás* (1458-1490) nevelője, és a leendő magyar királyban a lengyelbarát érzelmeket táplálta. (Sanoki 1450-ben tért vissza hazájába, a következő évben már Lvov érseke lett). Ettől függetlenül *Mátyás* király uralkodása idején a magyar és a lengyel királyság közötti konfliktusok sora alakult ki a cseh királyság megszerzése miatt. Mindkét királyság a törökök elleni harcok miatt erősíteni kívánta hatalmi pozícióit, egy olyan közép-európai hatalom kialakítására törekedett, amely valóban feltartóztathatja az Európát veszélyeztető török hatalmat.

Mátyás halála (1490) után a magyar trónon *II. Ulászló* (1490-1526) következett. A *Jagellok* második magyarországi uralkodását a történetírás a *királyi hatalom meggyengülésének* időszakaként említi. Nemcsak a központi királyi hatalom gyengült meg, hanem a magyar főúri akaratnak megfelelően a királyi hatalmat jelképező és ütőképes hadsereg is felbomlott. *II. Ulászló* és fivéreinek viszályai, az állami bevételek elapadása, a Habsburgok megerősödése és térnyerése Közép-Európában, nem csak a magyar, de a lengyel királyságot is kiszolgáltatva a környező államoknak, segítette a törökök újabb terjeszkedési törekvéseit. Az 1514. évi magyarországi parasztfelkelés, *Dózsa György* seregeinek szétverése tovább gyengítette a trónt. Ez a folyamat *II. Lajos* (1516-1526) uralkodása alatt folytatódott, s amikor erőteljesebbé vált a török nyomás Magyarországra, az ifjú király alig számíthatott valakire. Lengyelországot éppen olyan erőteljesen támadta a török hadsereg, ezért 1526 augusztus 29-én *II. Lajos* maroknyi seregében a külföldi segítséget mindössze néhány ezer lengyel katona jelentette. *Lajos* halálával és a magyar királyi sereg pusztulásával megnyílt az út Buda, majd a magyar királyság három részre szakadása felé.

MOHÁCS UTÁN

II. Lajos utáni kettős királyság: *Zápolya János* és *Habsburg Ferdinánd* hullámozó küzdelemben, tizenkét év alatt sem tudott egyik is végleges győzelmet aratni. I. János (1526-1541) - a török szultán támogatásával - diplomáciai próbálkozásai sorába tartozott *Jagello Izabellával* (1539) kötött házassága, amivel a lengyel uralkodó háznál keresett segítségét, hiszen *Zsigmond* (ifjú hercegeként

egy ideig Budán élt) lengyel király aggodalommal figyelte a Habsburgok és a törökök Duna-medencei tényrését. János és Izabella házasságából János Zsigmond megszületése után (1540) nem sokkal meghalt I. János, Ferdinánd viszont megindult Buda ellen, birtokba akarta venni az egész országot. A Magyar rendek II. János néven királlyá választották a csecsemőt, a szultáni sereg pedig megindult Buda felmentésére. A történet ismert: német csapatok elmenekültek Buda alól, viszont a helyükbe érkezett törökök csellet elfoglalták a várat, ezzel valóban három részre szakadt a magyar királyság területe. Izabella és fia Erdélyben alakíthatta ki a maga uralmát, a nyugati és északi területek Ferdinánd ellenőrzése alá kerültek, míg az ország középső és déli vidékei fokozatosan a török birodalom részévé váltak. Erdély a reformáció korában a lengyel - magyar szellemi kapcsolatok rendkívül bonyolult területévé vált. Itt találtak menedékre a lengyel földről menekült ariánusok (szentháromságot tagadók, a nevük nálunk unitáriusok). Zsigmond Agoston (1548-1572) lengyel király Erdély erősítésére törekedett. Ezzel egyrészt a Habsburgok és a törökök terjeszkedését kívánta akadályozni, nővére és unokaöccse jogait védeni, másrészt az 1560-as évektől kezdve fokozottabb figyelemmel fordult Szapolyai János Zsigmond személye felé: az örökös nélküli, gyermektelen Zsigmond Agost. Érthetően fordított különös figyelmet neveltetésére hiszen utódlásában elsősorban jött számításba az ifjú Szapolyai a választott király. Zsigmond Agost halála után Jagelló Annát, az addig még nem férjezett idős nőtestvért a lengyel nemesség infánsnői címmel ruházta fel. A lengyel király halála után rendkívül bonyolult helyzet állt elő: az 1573. áprilisában meghirdetett varsói királyválasztó országgyűlésen II. Miksa császár fiának (Ernőnek), IX. Károly francia király öccsének (Henriknek), III. János svéd király (Jagelló Katalin férje) viszont önmagának követelte a trónt. A szultán a franciákat támogatta, de volt egy másik jelöltje is. Báthory István erdélyi fejedelem, János Zsigmond halála után Erdély korlátlan ura. A svéd királynak és az erdélyi fejedelemnek igen kevés az esélye, hiszen a lengyel nemesség körében alig támogatja őket valaki.

A királyválasztáson a francia párt győz, Valois Henriket óriási többséggel királlyá kiáltják ki. Az ellenreformációtól aggódo lengyel protestáns főurak azonnal aláírták vele a vallásszabadságról szóló és a francia szövetséget garantáló szerződéseket. Királysága igen rövid ideig tartott, hiszen 1574. június 18-án titkon megszökött, miután értesült fivére haláláról. Inkább a francia trónt, mint a lengyel királyságot választotta.

A BÁTHORY-KORSZAK

Az újabb királyválasztó országgyűlésen - 1575. novemberében Varsóban - Báthory István ugyan csak egy szavazatot kapott, de a királlyá kikiáltott Miksa császárral szemben elégedetlen lengyel nemesség jelentős csoportja az erdélyi fejedelem mellé állt. Az alkudozások sora kezdődött el. A lengyel nemesség Báthorytól azt kérte, hogy vegye nőül Jagelló Annát, míg Miksa maga helyett fiát, Ernőt ajánlotta. Báthory 1576. januárjában, elfogadta a feltételeket és letette a királyi esküt. Erre válaszul Miksa 1576. március 28-án hasonlóan cselekedett Bécsben. Közben Báthory Erdélyt fivérére hagyva 500 lovassal elindult Krakkóba, ahol előbb feleségül vette Jagelló Annát, majd májusban királlyá koronázták.

Báthory uralkodásának évtizedében különösen mélyek voltak a lengyel - magyar kapcsolatok. Környezetében nagy számban találunk magyar katonát, diplomatát és tudóst. A nagyszámú királyi kíséretet indokolja, hogy noha Erdélyt fivére, Báthory Kristófra bízta, a felségjogokat továbbra is ő gyakorolta. Az Erdély ügyeit intéző kancellária Krakkóban működött, itt fogalmazódtak meg azok a direktívák, melyek Erdély sorsát meghatározták. Környezetében a kezdődő ellenreformáció jeles humanistáit is megtaláljuk. Elsősorban a páduai egyetemen végzett humanisták voltak, akik közül többen diplomáciai feladatokat is ellátták Báthory megbízásából. Kovácóczky Márton, Berzeviczy Márton, Gyulay Pál, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, koruk kiemelkedő egyéniségei voltak. Báthory maga is humanista volt, akikre Itália mellett Erdély szelleme is nagy hatással volt. Rendkívül nagylelkű mecénás volt, aki nemcsak könyvek kiadását ösztönözte, de engedélyt kért a pápától, hogy a Vatikánban őrzött magyar vonatkozású okleveleket lemásolhassák. Értékes könyvtára a ritkaságok gyűjteménye volt. A jezsuita Possevino tanácsára ő telepítette le Erdélyben a jezsuitákat, bár bigottsággal nem vádolható. A közművelődés terjesztését bízta rájuk, megalapította részükre a vilnai, a kolozsvári egyetemet, számos középfokú iskolát bízott gondjaikra. A vallási tolerancia ve-

lük szemben is érvényesült, hiszen aláírta Zsigmond Agost 1572. évi, a vallásszabadságot biztosító privilégiumát, ami már Erdélyben is biztosította minden felekezetnek a szabad vallásgyakorlatot. Felesége ugyan a jezsuiták térfoglalásának híve volt, de maga Báthory azt az elvet gyakorolta, hogy „a hitet nem erőszakkal, tűzzel és vassal kell terjeszteni, hanem tanítással és jó példákkal”. Mélyen elítélte az ellenreformáció eszközeit, így erőlyesen leverte a krakkói protestáns-ellenes zavargásokat, nem riadt vissza a kivégzésektől sem, sőt az egyetemet kötelezte arra, hogy vallási különbség nélkül valamennyi diák látogathassa azt. Báthory mecénási tevékenysége ösztönzőleg hatott a lengyel szellemi életre. Támogatta a lengyel humanistákat, különösen a történetírókat, akiknek feladata nemcsak tettenek megőrzökítése volt az utókorra, hanem a magyar - lengyel történelmet is fel kellett dolgozniuk. A lengyel irodalomban személyének sokrétű megajzolásával jelentős helyet foglal el Báthory királysága. Ezt a költészetben a legjobban Jan Kochanowski reprezentálja.

Báthory István lengyel királysága sok szempontból jelentős a lengyel történelemben. Uralkodása idején végrehajtott hadseregszervezés megszilárdította a lengyel állam hatalmi helyzetét, kiindulópontja lett a következő évszázad hadseregfejlesztésének, a védelemnek és a támadásnak. Centralizációs politikája a lengyel állam történelmének utolsó békés időszaka, féken tudta tartani a széthúzást, a belső anarchiát. Uralkodása idején Lengyelországban Habsburg barát fordulat következett be és ezzel a lengyel köznemesség jelentős része elégedetlen volt. Egy részük szívesebben látott volna egy Báthoryt a lengyel trónon, elsősorban Báthory Andrást, a warmiai bíborost, ha III. Zsigmond, apja halála után a svéd trónt választotta volna. A Báthory-család más tagjai, elsősorban Zsigmond erdélyi fejedelem is kacsintgatott a lengyel trónra, de terveit megalapozatlanokká lettek ingatag politikája miatt. Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1607-1613) még hatalomra kerülése előtt összeköttetésben állt a lengyel rendekkel, a velük való levelezésében mindig kiemelte, hogy kész elfogadni a lengyel koronát. Bethlen Gábor fejedelem felismerte a lengyel szándékokat, hogy a román fejedelemségekben erősített befolyásukkal valójában a lengyel királyság védelmét erősítik a törökökkel szemben. Ezért Bethlen Gábor minden erejével - amennyit az erdélyi fejedelemség függősége a szultáni udvartól megengedett - támogatta a lengyel törekvéseket. A protestáns Bethlen Gábor fejedelemre az 1625-1629 között lezajlott svéd-lengyel háború idején Gusztáv Adolf svéd király számított, az esetleges erdélyi segítség fejében Bethlen Gábornak felajánlotta a lengyel trónt, amit ő elutasított.

Az erdélyi fejedelmek szeme előtt mindig Báthory István lengyel király lengyel-magyar szövetség elképzelése lebegett, ennek segítségével kívánták nemcsak saját hatalmukat erősíteni, hanem lengyel segítségével kívánták megszervezni Magyarország felszabadítását a török uralom alól, valamint Habsburg-ellenes terveik megerősítését. I. Rákóczi György (1631-1648) fejedelem lengyel politikáját mindig a realitás vezérelte, igaz Janus Radziwiłł - egy törökellenes hadművelet fejében - 1646-ban Rákóczi fejedelem egyik fiának felajánlotta a lengyel koronát, ha IV. Ulászló elhunyna. Igaz, a törökök elleni hadműveletből nem lett valóság, de a lengyel király elhunytá után I. Rákóczi György követei megjelentek a királyválasztó sejm ülésén, hogy Rákóczi Zsigmondot - az erdélyi fejedelem második fiát - megválasztassák lengyel királynak. A bonyolult tárgyalások ugyan nem jártak eredménnyel, de I. Rákóczi György halála után erdélyi fejedelemmé választott idősebbik fia, II. Rákóczi György nem mondott le arról, hogy ő, esetleg öccse lehetne lengyel király. II. Rákóczi Györgynek Bogdan Hmelnyickij kozák vezérrel tárgyalt, esetleges szövetségre lépésükről, de e mögött II. Rákóczi György fejedelem lengyelországi terveit húzódtak meg. Ezért is kapcsolódott be 1657-ben a svédek oldalán egy Lengyelország elleni háborúba, ahol végül egyedül maradt Vissza-vonuló csapatait Erdélyben a törökök szétverték, maga is a csatamezőn maradt.

A 17. század végére a Török Birodalom meggyengült, valóban reális lehetőség nyílt visszaszorításra, bár 1683-ban még a török hadak ostromolták Bécsét. III. Sobieski János (1674-1696) lengyel király szövetségre lépett a Habsburgokkal és seregei mentették fel Bécsét a törökök ostroma alól. Sobieski János világosan látta, hogy Bécs eleste Közép - Európa és Lengyelország veszélyeztetettségét növelné. A kiváló hadvezéri erényekkel rendelkező lengyel király valóban hatalmas győzelmet aratott Bécs alatt (1683. szeptember 12.) és az olyan fordulatot hozott az európai politikában, amire évszázadok óta nem volt példa. Létrejött az az összefogás, ami végül Magyarország törökök által megszállta területeinek felszabadítását eredményezte. Ebben fontos szerepet játszottak Sobieski vezette lengyel hadak, amelyek 1683-ban felszabadították Párkányt, bevették Esztergom várát, ismét lengyelek áldozták életüket magyar erődítmények visszavételkor.

A 17. század végi lengyel - magyar kapcsolatoknak sajátos vonást kölcsönzött, hogy a Habsburgok magyarországi uralma ellen felkelt kurucok lengyel földön menedékre lettek. Hiszen már Sobieski János lengyel király és kapcsolatok fűzték Thököly Imre fejedelem között kialakult kapcsolat, amely lengyel földön mindig biztos menedéket jelentett a kurucok számára. Amikor II. Rákóczi Ferenc 1701 novemberében megszökött a bécsi helyi börtönből, Lengyelországba menekült. Krakóban, majd Varsóban élt, bujdosásában társa volt Bercsényi Miklós, több ezer földönfutó kuruc vitéz. 1703 júniusában - Esze Tamás hívására - II. Rákóczi Ferenc néhány ezer lengyelrel és bujdosó magyarral tért vissza magyar földre, bontotta ki a felkelés zászlaját. II. Rákóczi Ferenc emléket több emléktábla őrzi lengyel földön, így Varsóban, Krakóban, Gdanskban.

Lengyelország a 18. század legelejére meggyengült, idegen érdekek játszottak szerepet a lengyel politika alakításában, mindnagyobb befolyással I. Péter orosz cár rendelkezett. Szövevényes politikájában szerepet játszott II. Rákóczi Ferenc személye is, akit 1707-ben már lengyel királynak szánt, főleg azért, hogy közvetítsen Oroszország és Franciaország között. Igaz, II. Rákóczi Ferenc hajlott az orosz szövetségre, viszont elhárította magától a lengyel koronát, illetve feltételekhez kötötte: szabadon válasszák meg lengyel királlyá, segítse a Habsburgok elleni harcában. Olyan feltételek voltak, amit a cár sem teljesíthetett. II. Rákóczi Ferencet harcaiban mindig támogatták a lengyelek, utolsó hadműveleteiben is százával harcoltak lengyel katonák. A szabadságharc bukása után II. Rákóczi Ferenc 1717-ig ismét lengyel földön élt, várta I. Péter segítségét, majd ezt tette Párizsban is, ahol a francia király támogatásában reménykedett.

II. Rákóczi Ferenc otthonosan mozgott Lengyelországban, soha nem lépett fel hatalmi szándékkal, sőt jó kapcsolatokat ápolt azzal a Stanisław Leszczyńskivel, (aki kétszer is volt lengyel király), akivel szemben az oroszok őt akarták a lengyel trónra segíteni.

MAGYAR-LENGYEL KAPCSOLATOK A 18. SZÁZADBAN

A Rákóczi Ferenc vezette magyar szabadságharc bukása után jelentős fordulat áll be a magyar-lengyel kapcsolatok történetébe, merőben új jellemzői lesznek a két nép érintkezésének. Lengyelország belső válsága a 17/18. században az államot a végveszélybe sodorták, a szakadatlan süllyedés jellemzi a század lengyel történelmét. A gazdasági és társadalmi válságból izzó lengyel állam életét a szomszédos nagyhatalmak (Orosz- és Poroszország, valamint az osztrák birodalom) beavatkozási törekvései is lejjebb és lejjebb taszították a lejtőn. A válság a század utolsó harmadában tetőzött: három alkalommal is (1772, 1793 és 1795) felosztják Lengyelországot, ami az önállóság teljes elvesztését is jelenti. Igaz, e tragikus időszakban - anélkül, hogy részletesen ismertetnénk a magyar és a lengyel történelem 18. századi eseményeit - fellelhetők közös vonások a lengyel állam és az önállóságát teljesen elvesztett magyar királyság között: ott a Poniatowski nevével fémjelzett korszak jelenti a felvilágosult abszolutizmust, nálunk Mária Terézia és II. József uralkodása és reformjai jelentik ugyanezt. Viszont a kapcsolatok közvetlen jellege megszűnt, nincsenek a lengyel történelemben magyar királyjelöltek, nincsenek olyan erők, akik az osztrák igában szenvedő magyar királlyságra építené politikai terveit. Kapcsolatainkban fordulat áll be: a tényleges politikai kapcsolatok helyében a fennálló renddel szemben álló magyar és lengyel értelmiségi körök keresik egymás kezét, a társadalom és az állam teljes megváltoztatásán fáradozók keresik egymással a szövetséget. A két nép rokonszenve egymás iránt, biztosította, hogy ha valakit lengyel földön valamiért üldöztek, az magyar földön számíthatott menedékre. A kor magyar értelmisége, amely alakítani és másítani kívánt a hazai viszonyokon, jobban és közelebről ismerte a lengyel viszonyokat, a lengyel állam életében végbe menő tragikus folyamatokat. A konföderatív lengyelek gyakran megfordultak magyar földön, a magyarok érdeklődése a lengyelek iránt főleg az 1780-as években, majd a négyéves szejm munkálatai időszakában volt igen eleven. A négyéves szejm időszakában a magyar sajtó igen eleven volt a lengyel kérdésben, üdvözölték a szejm munkálatait, külön kiemelve a polgárok egyenjogúsítási törekvéseit. E kora jellemző, hogy például Eperjesen lengyel hatásra alakult meg magyar földön az első szabadkőműves páholy, lengyel iniciatívákra jöttek létre az újabb fiókok. Kár, hogy e hatásnak részleteit mindmáig nem ismerjük. A lengyel nemesi anarchia lidércnyomása nagyon is foglalkoztatja a kortársakat. A nemesség, amely szeretne észak felé kereskedelmi kapcsolatokat kiépíteni, igen érzékenyen reagált a lengyel reformokra. Körükben népszerűek a lengyel tár-

gyú munkák, így e hangulatot jellemzi Kazinczy által az *Orpheus* című lapban közreadott *Rousseau Considérations sur le gouvernement de la Pologne* című munkája bevezető részének népszerűsége. Voltaire-rel szemben Gvadányi József megvédi a lengyelek alkotmányát, 1792-ben pedig - a vesztett háború után - költséztünkben megjelenik a lengyelbarátság, elsősorban *Batsányi Jánost, Pálóczi Horvát Adámot* kell említenünk. A lengyel bukást előidéző okok nyomozásában a magyar kortársak éppúgy nem bukkantak rá valamennyi mozzanatra együttes hatására, mint más nemzetbeliek, akik foglalkoztak a lengyel kérdéssel. A négyéves szejm időszakában felrajzolódó alkotmányos monarchia képe felkelthette például *Martinovics Ignác*nak, a magyar jakobinus mozgalom vezetőjének figyelmét, aki egyik rölapjában Szaniszló Agostot Washington, Kant és Pit mellett említi, miközben ellenpéldaként hozza fel Ferenc császár és magyar király alakját. Nyílt levelében pedig Ferenc császárt és királyt részvétiességgel vádolta a lengyel néppel szemben. 1792-ben pedig feljegyzéseiben Lengyelországot boldog államnak nevezi, mely nagyszabású alkotmánytervezetet dolgozott ki.

A magyar és lengyel jakobinusok között alapvető társadalmi és tevékenységi különbség mutatkozott meg, bár összekötötte őket a francia forradalom iránti hevületük, gondolkodásukban - a filozófiai-jogi elméletek kialakításán kívül - elsősorban a hazai viszonyok megváltoztatását tartották elsőrendű feladatuknak. Amíg a lengyel jakobinusok körében számos volt az arisztokrata, magas rangú egyházi személy, addig a magyar mozgalomban az értelmiség, a vagyontalan nemesség dominált, s a lengyelrel szemben soha nem lépett ki az összeesküvés keretéből. Azonban a magyar jakobinus mozgalom nem jut túl a készülődés fokán, francia és lengyel példákön lelkesedik, a Kościuszko-felkelés pedig arra ösztönözte őket, hogy a nemzeti függetlenség forradalmi harccal is elérhető. A magyar sajtó lelkesedett *Kościuszkóért*, neve fogalommal vált magyar földön, viszont annál nagyobb volt a gyász a maciejowicei csatavesztés és fegyverletétel (1794 október 10.) után. Nem csoda, hogy a magyar földre menekült felkelőket bujtatták a hatóságok elől, segítették továbbmenekülésüket.

Visszatérve a magyar jakobinusokra *Martinovics Ignác* közvetlen lengyel kapcsolatokkal rendelkezett. 1783-tól *Lembergben* működött az egyetemen, Potocki lengyel gróffal tett európai körutat. Martinovics 1792-ben, egyik nyílt levelében Ferenc császártól a lengyelek alkotmányának védelmébe vételt kéri, s ennek fejében - szerinte - a lengyelek készek trónra emelni egy Habsburg herceget. Ezen gondolat kifejtése azt feltételezi, hogy Martinovics esetleg kapcsolatban állt a drezdai lengyel emigrációval, ahol e gondolat elsőként merült fel. Martinovics 1794 tavaszán mozgalmának támogatását nemcsak a francia konventtől várja, hanem lengyel segítségnyújtásra is számított. Az biztos, hogy a Martinovics-féle magyar jakobinus összeesküvés eseményei a Kościuszko-féle szabadságharc győzelmeinek hírére felgyorsultak, s ezért nem is csodálkozhatunk, hogy a leleplezés után a bécsi rendőri hatóságok elsősorban a magyar értelmiség lengyel kapcsolatait iránt kutattak. Galiciában 1794 tavaszán a lengyelek felkelnek. A bécsi nyomozó hatóságok vizsgálatukat kiterjesztették a Felföldre is, a Lengyelországgal határos községekre, és számos esetben jelentenek Kościuszko állítólagos magyarországi ügynökeiről, akik felkelésre szítják a parasztokat, titkos iratokat csempésznek át magyar területen.

A MAGYAR REFORMNEMZEDÉK LENGYELBARÁTSÁGA

A lengyel függetlenség elvesztése új tartalommal telítette a sok évszázados magyar - lengyel kapcsolatokat. A 19. század elején, miután a lengyelek maguk is részt vettek a napóleoni háborúban, ettől várták, hogy helyreállítja a lengyel állam egységét. Napóleon bukása után viszont megpecsételődött a franciákban bízók sorsa. A bécsi kongresszuson (1815) a *Szent Szövetség* - az angolok kivételével az összes európai uralkodó szövetsége - eldöntötte a lengyelek sorsát: a gazdaságilag fejlett nyugati részek - a *Poznani Nagyhercegséghez*, vagyis *Poroszországhoz*, a középső és keleti területek *Lengyel Királyság* néven *Oroszországhoz* kerültek, míg *Galiciát Ausztria* kapta meg. Az egykori lengyel államiságot a három nagyhatalom felügyelete alá helyezett *Krakói Köztársaság* képviselte.

A lengyelek természetesen elsősorban a szétszakított lengyel állam egyesítésén dolgoztak. Folyamatosan érzékenyen reagáltak a nemzetközi politika minden rezdülésére, s minden alkalmat megragadtak, hogy sorsukon változtassanak. 1830 novemberében a Lengyel Királyságban felkelés

tört ki. Ennek közvetlen előzményei Oroszországnak az autonómia megszüntetésére irányuló, alkotmánykorlátozó kísérletei voltak. A felkelés kitörése után a magyar vármegyék gyűléseket és jótékonyági bálakat rendeztek, anyagi eszközökkel siettek a lengyelek segítségére. Bars vármegye közgyűlése feliratban kérte I. Ferenc királyt, hogy nyújtson támogatást a szabadságukért harcoló lengyeleknek. Az ifjúság körében divattá vált a lengyel viselet, sokan átszökték a határon, hogy harcolhassanak a felkelők oldalán. A lengyel ügyet az ellenzék vezetői - Deák, Kossuth, Kölcsey, Eötvös az írók közül kiemelkedik Vörösmarty Mihály, Bajza József - nyíltan támogatták, amit nagy aggodalommal figyeltek Bécsben. Ausztria nem kívánt beavatkozni az eseményekbe, s idegesen követte a fejleményeket, mert a nemesi felkelés ugyan csak az orosz fennhatóság alatt levő lengyel területeken robbant ki, de óriási visszhangot keltett a másik két megszállt lengyel területen is.

1831 májusában a lengyel felkelők Osztrólenkánál súlyos vereséget szenvedtek, az orosz csapatok bevonultak Varsóba, s a bukást véres megtorlás követte. A lengyel történetírás az 1830. évi felkelés politikai menekültjeit a „nagy emigráció” néven tartja számon. Az emigránsok javát nemések és katonák, kisebb részét értelmiségiek adták. Nyolc-kilencezer lengyel menekült *Franciaországba, Angliába, kisebb arányban Belgiumba, Svájcba és az Egyesült Államokba, mégpedig Galicián és Magyarországon* keresztül. A magyar országgyűlésben éles hangon tiltakoztak a lengyel felkelés leverése miatt, a félelem erősödött Oroszországgal szemben, hogy hatalmi és katonai erejét bármikor és bárhol bevetheti az európai szabadságharcokkal szemben. Különösen a magyar reformnemzedéket rázta meg, hogy a Lengyel Királyságban eltörölték az autonómiát, azt az alkotmányos formát, amit a magyar reformerek „minimumként” állítottak Bécs elé a magyarországi helyzet alkotmányos rendezésére.

A lengyel menekülteket Magyarországon mindenütt segítették. A bécsi rendőrhatalóságok állítólagos lengyel felforgatók ellen nyomoztak, Reviczky kancellár pedig nyilvántartást készített a lengyeleket befogadó nemesekről és városokról. Sok helyen házkutatást tartottak, de a vármegyék tiltakozása miatt ezzel hamarosan fel kellett hagyniuk. A rendőrség által körözött lengyeleket „nem találták meg”, holott azok nyilvános kávéházakban is szabadon mutatkoztak, élvezve a lakosság támogatását. A nagy emigráció első hullámából viszonylag kevesen maradtak hazánkban, főképp Pesten. Pozsonyban és a nagyobb felvidéki városokban, így Bártfán, ahol a magyarországi lengyel emigráció központja volt. Ausztria és Oroszország 1834-ben kölcsönös kiadatási szerződést kötött, de ennek érvényesítése csak korlátozottan érvényesült a magyar királyságban. Így aztán Magyarországon talált menedéket például *Jerzy Bulharyn*, Adam *Czartoryskinek*, a lengyel emigráció vezetőjének egyik megbízottja. Egészen 1848-ig zavartalanul élt magyar földön a saját nevén, miközben Galícia kormányzója kétszer is (1838, 1841) kérte a magyar vármegyéktől kiadatását. Bécsen főként az idegesítette, hogy 1833-tól a lengyel emigráció változatlanul számíthatott a magyarok rokonszenvére, s szinte példa nélküli esethez emlegették, hogy *Janusz Woronicz*, *Czartoryski* képviselője, Pesten folytatott tárgyalásokat *Teofil Modejewskivel* az emigráció konzervatív és demokrata szárnyának kiegyezéséről.

1846-ban Krakkóban robbant ki felkelés, a forradalmi demokraták a polgári átalakulásért fogtak fegyvert. Igaz, felkelést a megfélemlített parasztokkal verették le, ami intőjele lehetett a magyar reform nemesség számára, hogy eredményt csak teljes nemzeti programmal lehet elérni. A lengyel felkelés leverése után a magyar hatóságokra várt a feladat, hogy az ország területére érkező felkelőket kinyomozza és kiszolgáltatassa. Az eredmény hasonló volt az előzőkhöz, de a hangulatot *Vay Miklós* királyi biztos utasítása jellemzi a legjobban: Vay csak azoknak a lengyeleknek az elfogását rendelte el, akik nálunk a „pártúts szellemét” terjesztik, míg másokat „barátsággal és részvétellel” kell fogadni. Igaz, a felkeléssel egyidejűleg kirobbant galíciai parasztlázadást aggodalommal szemlélte a magyar nemesség, de semmiben sem változtatta a lengyel menekültek iránti magatartását.

1848 LENGYELJEI

1848 márciusában a nálunk élő lengyelek is lelkesedéssel fogadták a magyar forradalmat, az első felelős magyar kormány megalakulását. A pesti lengyelek fáklyás felvonulással köszöntötték a Pest-

re érkező és a magyar kormánnyal kapcsolatot kereső galíciai lengyelek képviselőit. A bécsi forradalom lengyel, illetve a poznańi felkelés résztvevői is magyar földön kerestek menedéket, sőt 1848 őszén, a magyar honvédség gyors iramú szervezésekor Kossuth örömmel fogadja a nagy harci tapasztalatokkal rendelkező lengyelek felajánkozását a magyar szabadság ügyéért.

A hazánkba érkező lengyelek lehetőséget láttak a magyar forradalomban, hogy a megfelelő pillanathan a függetlenségi harcot kiterjesszék Galiciára és a másik két megszállt lengyel területre. *Bem, Dembiński, Wysocki, Bulharyn* kiválóan képzett lengyel tisztek voltak, majd a császári seregből is sok lengyel tiszt szökött magyar földre. Ezek sorába tartozott *Mieczysław Woroniecki* herceg is, aki lengyel önkénteseivel már 1848 őszén bekapcsolódott a délvidéki harcokba. A lengyelek célja egy Légio szervezése volt, bár ettől eltérően *Bem* a lengyelek részvételét a honvédség sorain belül képzelte el. *Bulharyn, Woroniecki* lengyel századai, zászlóaljai *Damjanich, Görgey* seregében harcoltak, míg *Bem* tábornok az erdélyi hadsereg élére állt. Miközben *Wysocki* tábornok Kossuthnál sürgette a Légio felállítását, 1849 tavaszán Kossuth Lajos a magyar főparancsnokságot *Henryk Dembiński* tábornokra bízta, akit aztán a Kápolnánál történt vereség után leváltottak, de ez mit sem változtatott azon, hogy a tavaszi hadjáratban a lengyel egységek mindvégig az első vonalakban harcoltak. *Szolnok* alatt (1849. március 5-én) *Poninski ulánusai, Hatvannál József Jagman lovasai, Bicskénél* ugyancsak az *ulánusok* tüntették ki magukat. *Kossuth Lajos* előttük tisztelgett *Gödöllőn*, levett kalappal. A Vácot, Nagysárlóst ostromlók első rohamát ugyan a lengyelek támadásai vezették be, de az igazi, 1849. május 6-án megalakult lengyel erőt a *Wysocki* tábornok vezényelte *Lengyel Légio* adta, amelynek első tűzkeresztsége Buda visszavétele lett. A lengyel emigráció – Magyarországon Lengyel Légio néven – önálló katonai egységet szervezett a szabadságharc támogatására. Valamennyi lengyel harcoló egységet a Lengyel Légióba vezényelték, ide kellett irányítani az osztrák hadseregbe besorolt, de a magyarokhoz szökött összes lengyelt is. A Légiót 4 ulánus hadosztálya, 3 gyalogos zászlóaljra és 6 tüzér útegre tervezték. Bem erdélyi hadseregében is szerveztek egy lengyel légiót, amelynek nagyon nagy része volt az 1849 júniusában bekövetkezett orosz támadás feltartóztatásában. Az 1849 augusztusi, súlyos vereséggel végződött temesvári csatában a csapatokat *Bem*, majd sebestülése után *Dembiński* tábornok vezényelte. A Magyarországon volt lengyelek sorsa is megpecsételődött, a harcoló egységek katonái emigrációba kényszerültek. A magyar szabadságharc mártírjai között, közismerten, ott vannak a lengyelek is: *Mieczysław Woroniecki, d'Abancourt* és az orosz hadseregből honvédséghez átszökött *Konrád Rulikowski*.

1848–49 forradalmainak veresége csak átmenetileg csendesítette le a lengyel függetlenségi mozgalmakat, a lengyelek továbbra is ott voltak mindenütt, ahol egy-egy nép, például az olasz a szabadságáért küzdött. Orosz-Lengyelországban 1863-ban újabb lengyel felkelés tört ki, amelyet támogattak az 1849-es magyar emigráció is. Több száz magyar küzdött a lengyelek soraiban, a felkelés hősi halottai között ott találjuk, sok magyar ifjú mellett, *Eszterházy Ottó* lovaskapitányt, *Nyáry Ferenc* őrnagyot, *Wallis Béla* és *Bátori hadnagyot*. A bukás után mintegy négyezer lengyel menekült hozták, a magyar társadalom ismét széleskörű gyűjtéssel segítette mind a menekülteket, mind a felkelők családait.

Eközben a több részre szabdaltnak lengyel földön a porosz uralom alatt élő lengyelek sorsa az egyre erősödő németesítéstől függött, s például Bismarck alatt teljes gazdasági jogfosztottságban éltek. A 19. század végén hatalmas méreteket öltött a kivándorlás. Látszólag még az autonóm Lengyel Királyság volt a legkedvezőbb helyzetben, mert ezt csupán a lengyel királlyá választott cár személye és a királyságban tartózkodó orosz katonaság fűzte a cári birodalomhoz. De mivel ez az autonómia ellentmondott a cári önkényuralmi rendszernek, fokozatosan megszigorították az Oroszországhoz fűződő kapcsolatokat. Ez viszont egyre nagyobb ellenállásra sarkalta a Lengyel Királyság alattvalóit. A gazdaságilag elmaradott Galiciában 1868 után nem korlátozták a lengyel nemesség jogait és a lengyel anyanyelvűséget, ezért ott az emberek viszonylag békés körülmények között élhettek.

A megszállt lengyel területeken az ipari fejlődés, a mezőgazdasági nagyüzemű gazdálkodás előretörése - az 1864. évi cári jobbágyszabadítási törvény ellenére - a lengyelek milliói távoztak elsősorban *Galiciából* megélhetést és munkaalkalmat keresve Európában és Amerikában. Igy alakult ki az Egyesült Államokban a 6 millió, Franciaországban a 750, Kanadában a 300, Brazíliában a 400, Argentínában a 120, Ausztráliában az 50 ezres lengyel népesség, de még Belgiumban is 30 ezernél több volt a lengyel.

LENGYEL MUNKAERŐ MAGYARORSZÁGON

Hazánk területét a lengyel munkanélküliség első hulláma az 1880-as években érte el. Az olcsó munkaerőt elsősorban Budapest nagy építkezései és a kibontakozó nagyipar foglalkoztatták. A főváros-on kívül *Kassán, Miskolcon, Pozsonyban*, és a többi ipari városban alakultak ki lengyel kolóniák: amelyeket az 1890-es évektől, nyaranta 8-10 ezer lengyel mezőgazdasági idénymunkás egészített ki. A századforduló éveiben a magyarországi lengyel szociális emigráció létszáma állandóan változott, erősen befolyásolta a hazai munkaerő szükséglet, a lengyel területekről való elvándorlás üteme és aőtünk való továbbvándorlás lehetősége.

A Magyarországon élő nemzetiségekhez képest a lengyelek száma eltörpült, mint ahogy elenyészőnek bizonyult az európai és az amerikai lengyel kolóniákhoz képest is. Az 1900 évi népszámláláskor a történeti Magyarország területén - a felvidéki zárt lengyel vidékek mellett - nem „honosított” 50 182 lengyel élt. Budapesten 3789, Horvátországban és Szlavóniában 26 834 lengyel települt meg ideiglenesen. 1916-ban Budapesten már 18 373 lengyelt számláltak össze, az ország területén összesen 36 524 volt a számuk.

A Budapesten élő lengyelek valójában három ipari körzetben, Csepelen, Angyalföldön és Kőbányán telepedtek le, elsősorban az iparban dolgoztak. Kolónia valójában a falusias jellegű Kőbányán alakult ki, ahol a kőbányában, a porcelángyárban, és a sörgyárakban dolgoztak. A laza szerkezetű településen valóban egymás közelében lakhattak, ezért könnyebben alakulhattak egyházi, kulturális és segélynyújtási szervezetek. Ez nem alakulhatott így Angyalföldön és Csepelen: a tipikus munkáskerületek zsúfolt lakáslehetőségei, az igazi nyomornegyedekre jellemző környezet ugyan erősíthette az egymáshoz tartozást, de a kolóniákra jellemző lehetőségeket nem biztosította. Itt vagy felszívódtak a környezetben vagy gyorsan elmenekültek. A későbbi statisztikákat vizsgálva a továbbvándorlás - akár haza, akár külföldre - ezekről a területekről történt, míg kőbánya lengyel kolóniája, ahonnan Budapest más körzeteibe is eljártak dolgozni, lélekszámban lassan gyarapodott.

A trianoni békeszerződés után, 1920-ban a népszámlálás az ország akkori területén csak 8748 lengyelt talált, s közülük 1107 lakott Budapesten, majdnem mindegyik Kőbányán. A feltűnő létszámcsökkenés oka részben a területelcsatolás, részben a nagyarányú vissztelepeülés (repatriálás) volt.

Wilson amerikai elnök 1918-ban a békeelgondolásait egybefogó 14 pontjában a független lengyel állam létrehozása mellett foglalt állást. 1918 februárjában Oroszország elismerte az orosz, német és osztrák fennhatóság alól felszabadult Lengyelország függetlenségét, de a tényleges függetlenség harcok árán és diplomáciai tárgyalásokon formálódott ki. Az ország határvonalainak meghúzása okozta a legtöbb gondot, de mindezt nem hátráltatta, hogy az újászülletett Lengyelország nagy számban térjenek haza az emigrációból is lengyelek. Magyar földről is jelentős volt a repatriálás.

A nálunk otthonra talált lengyelek számos kulturális egyesületet alapítottak például 1883-ban megalakult a *Budapesti Lengyelek Egyesülete*, 1895-ben a SYLA *Munkásképző Egyesület*, de a legkülönbözőbb helyeken alakultak lengyel klubok, vendéglők és olyan helyek, amelyek valóban összehozták és találkozó helyek lettek. A magyarországi lengyelség kettős volt: a honos lengyelség - a felvidéki zárt települések, a magas értelmiség vagy a lengyel arisztokrácia - és a szociális emigráció alapjaiban különbözött egymástól. Az előző gyökerekkel rendelkezett, míg a másik ideiglenesnek tekintette Magyarországon való tartózkodását. Volt közöttük kapcsolat, de nem erős, a kolóniát viszont a zártság jellemezte.

A századforduló éveiben - a lengyel függetlenségi szervezkedésekkel párhuzamosan - Magyarországon is a legkülönbözőbb megnyilvánulások jeleztek a magyar - lengyel értelmiség és ifjúság közöledését. A magyar tudományos társaságokban - például a Történettudományi Társulatban, a Magyar Jogászok Szövetségében, stb. - lengyel tagozatok alakultak, de a kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági kamarák is kialakítottak lengyel tagozatot vagy szakosztályokat.

A magyar - lengyel baráti társaságok történetében fordulópontot jelentett az 1910-ben meg szervezett *Magyar - Lengyel Egyesület* színre lépése. Ebben elévülhetetlen szerepet játszott - később még több lengyel - magyar egyesület létrehozásában is - *Miklósy Ferdinánd Leó* (1889-1968), aki 1905-ben kapcsolódott be a lengyel függetlenségi mozgalmat támogató magyar ifjúsági akciókba. Ettől kezdve több lengyel ifjúsági és egyéb küldöttség fogadásán vállalt vezető szerepet, több magyar küldöttség fogadását szervezte meg lengyel földön, több magyar egyesületen belül alakított ki

magyar - lengyel baráti tagozatot. Ifjú újságíróként 1903-ban, 1909-ben, 1910-ben megszervezte a lengyel nemzeti manifesztációkra kiutazó magyar küldöttségeket, ő fogadta 1908-ban és 1912-ben - a budapesti nemzetközi vásárookra érkező - lengyel küldöttséget.

Az 1910-ben megalakult *Magyar - Lengyel Egyesület* első elnöke báró *Nyári Albert* (1871 - 1933) jeles történész és festőművész volt, majd a tisztségben *Csekonics Iván* báró (1920-1924-ben varsói magyar követ), *Széchenyi Károly* gróf, *Supka Géza* író követték, míg a titkári tisztséget - több mint húsz éven át - *Miklósy Ferdinánd* töltötte be, aki - elnököktől függetlenül - az Egyesület mindenkor motorja volt. Valójában ezen egyesület alakította 1914-ben - a világháború kitörése után - a *Lengyel Katonai Bizottságot* (ennek is Miklósy volt a titkára), amely magyar földről közel ezer magyar önkéntest toborzott a Lengyel Légio számára, mindvégig *József Pilsudski* mellett harcoltak a lengyel függetlenségért. Ezek az önkéntesek alakították meg 1920-ban - Miklósy Ferdinánd elnöklétével - a *Lengyel Légionisták Egyesületét*.

A Magyar - Lengyel Egyesület tevékenységének köszönhető, hogy a törvényhatóságok és a magyar parlament történelmi nyilatkozatban foglaltak állást a lengyel állam helyreállításáért. Ezekben az években a Magyar - Lengyel Egyesület vállalt el minden olyan feladatot, ami a két nép kapcsolatát érintette. 1920-ban megalakult a *Magyar-Lengyel Gazdasági Kamara*, amely gazdasági és kereskedelmi rendezvényeit a Magyar Kereskedelmi Csarnokon keresztül szervezte.

A magyar - lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatok feltárásának és ápolásának feladatait vállalta magára az 1924-ben életre hívott *Magyar Mickiewicz Társaság*. Első elnöke Nyári Albert bíró lett, s tisztségében 1933-ban, a társaságot valójában megszervező Miklósy Ferdinánd Leó követte. A Magyar Mickiewicz Társaság úgynevezett zárt társaság volt: az alapszabályzatban az alapítók a társaság létszámát 100 tagban szabták meg. Új tag felvételére választás útján csak elhalálozás vagy visszalépés esetén kerülhetett sor. A rendezvények nyilvánosak voltak, s valóban e Társaság tagjának lenni megtiszteltetésnek számított. A Társaság a hazai szellemi, művészeti élet kiválóságait tömörítette, feltételekét szabták meg, hogy valóban tett-e érdemlegesen a magyar - lengyel kulturális kapcsolatokért és a továbbiakban is tesz-e.

A Magyar - Lengyel Egyesület kezdeményezésére 1927-ben megalakult a *Magyar-Lengyel Egyesületek Szövetsége*, melynek szervezetéhez bármikor újabb egyesületek csatlakozhattak. Hivatalos lapjuk - a Magyar Mickiewicz Társaság gondozásában megjelenő - *Magyar-Lengyel Kurír* volt (1924). Nemcsak különböző kiadványok lengyel klasszikusok magyar fordításai, művészeti albumok, verses kötetek, válogatott antológiák stb. és rendezvények jelezték tevékenységüket, hanem számos köztéri emlékmű felállítását is kezdeményezték: elsősorban emléktáblákkal, domborművekkel és szobrokkal látták el a magyarországi lengyel emlékeket. *Mohácson* (1926-ban) *emlékoszlopot* állítottak az itt 1526-ban elesett lengyeleknek, felállították *Báthory István* szobrát Budapesten, emléktáblát helyeztek el kivégzésének helyén *Miaczysław Woronieckinek*, ugyancsak emléket állítottak *Esztergomban Sobieski* lengyel királynak, gondoztatták a lengyel sírokat a magyarországi temetőkben, az 1930-as években felállították a budapesti *Népligetben* a *Lengyel Légionisták emlékművét*, a Nemzeti Múzeum kertjében Wysocki tábornok szobrát és a szabadságharcban résztvevő lengyel katonák emlékművét, de szerepük volt a Bem szobor, a Bem emléktáblák, az 1914-es Przemysli emlékmű felállításában. 1932-ben összeállították a magyar földben nyugvó lengyel hősi halottak adatait.

A Magyar-Lengyel Egyesületek Szövetsége 1934-ben a *Magyar Cserkészszövetséggel* együtt megszervezte a *Magyar-Lengyel Cserkészszövetséget*, 1938-ban megalakult a *Magyar-Lengyel Főiskolai Diákszövetség*.

Mindezek valóban ösztönzőleg hatottak a tudományos kapcsolatokra is, a közös múlt feltárására. Gondoljunk csak *Divéky Andorján*, *Jan Dąbrowski*, *Köveskuty Jenő*, *Tomcsányi János* és a többi neves és elfeledett tevékenységére. Divéky Andorján, mint a varsói magyar szövetség tanácsosa szerepet játszott az 1920-ban kirobbant lengyel-szovjet háború idején a lengyel hadseregnek küldött lőszerszállítmány célbajuttatásához. Ugyancsak jelentősnek mondhatók a magyar képzőművészek lengyelországi, illetve lengyel festők, szobrászok és iparművészek magyarországi kiállításai. Mindezek csak érinték azt a gondolatot, hogy a két állam kölcsönösen nyisson kulturális intézetet a másik ország fővárosában. 1930. május 12-én *Klebesberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszter varsói látogatásán bejelentették, hogy mindkét fővárosban kulturális intézetet állítanak fel. Klebesberg nyilatkozata a vártnál is nagyobb lelkesedést eredményezett, hiszen az előbb említett szerzők mellett újabb kutatók *Huszár Károly*, *Kertész János*, *Kniezsa István*, *Kossányi Béla*,

Lukinich Imre, Nagy Iván, Nagysolymosi József, Olay Ferenc, Poláczki Edgard, Pintér Jenő, Jerzy Poganowski, Sonkoly István, Surányi Júlia, Villani Lajos, Waldapfel József, jelentették meg búvárlataik eredményeit nyomtatásban. E munkák a történelmi és politikai kapcsolatok mellett vizsgálódásuk tárgyává tették az irodalmi, a zenei, a művészeti és nem utolsósorban a gazdasági kapcsolataikat, feltárták a magyar és lengyel levéltárak, könyvtárak és alapvető közgyűjtemények közös kincseit, forrásait, könyvészeti adatait. 1934. október 21-én Gömbös Gyula magyar és Kościelkowski lengyel miniszterelnökök a szellemi együttműködésről írtak alá egyezményt, amelynek 1. §-a intézkedett a kulturális intézetek megszervezéséről. Ennek gyakorlati megvalósítását az elhúzó gazdasági válság akadályozta. A **budapesti Lengyel Intézet** megnyitására - Oskar Halecki lengyel és Homan Bálint magyar miniszterek avattak fel - 1939. május 24-én. Igazgatója Zbigniew Zaleski a Pázmány Péter Tudományegyetem lektora lett (1938-tól volt Budapesten lektor).

LENGYEL MENEKÜLTEK MAGYARORSZÁGON A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Európa és a világ 1939 tavaszától aggódva figyelte a német-lengyel ellentéték elmélyülését, de reménykedett abban, hogy a nyugati nagyhatalmak összefogása megakadályozza a tragédiát. A magyar-lengyel barátságot mélyen átérző *Teleki-kormány* 1939 áprilisától - a maga korlátozott eszközeivel - megkísérelte a német-lengyel ellentétet elsimítani, illetve határozottan kiállt a magyar-lengyel barátság mellett, és semmilyen körülmények között nem akart a németek oldalán Lengyelország ellen háborúba keveredni. Lengyelország is számított Magyarország diplomáciai segítségére, különös fontosságot tulajdonított a két nép hagyományos rokonszenvének. Magyarország nehéz helyzetben volt, hiszen erőteljes német nyomás nehezedett a magyar kormányra, különösen, hogy 1939 márciusától a két ország határos volt. Ebben a súlyos helyzetben írta meg Teleki Pál híres levelét Hitlerhez, amelyben pontosan meghatározta a magyar magatartást Lengyelországgal kapcsolatban. Ezen még annyiban nem volt hajlandó módosítani, hogy Lengyelország ellen német csapatokat engedjen át az ország területén. Ennél nagyobb tettek bizonyultak a lengyel menekültek közel százezres tömegének befogadása.

1939. szeptember 17-ét követően, a Németországgal szövetségre lépett Szovjetunió támadása után megsemmisültek azok a lengyel elképzelések, hogy a németek ellen Lengyelország keleti vidékein alakítanak ki védelmi vonalakat. A lengyel hadsereg gyakorlatilag két tűz közé került, visszavonulási lehetőséget a déli területek, a magyar-lengyel és a lengyel-román határ térsége adhatott. 1939 szeptember közepétől megindult a lengyel menekültek áradata Magyarország és Románia felé. Az utóbbi esetében a politikai megfontolás vezette őket, hiszen a két állam 1929-től érvényes katonai és politikai együttműködési szerződésben állt egymással. Ennek ellenére a román hatóságok a katonai, de még a politikai menekülteket - többek között a román földre lépett lengyel kormányt - is internálták, igen rossz körülmények között tartották őket.

Magyarországra az évszázados barátság és a Teleki-kormány nyílt lengyelbarát politikája is sodorta a menekülteket. A magyar-lengyel határon az első lengyel menekültcsoport 1939. szeptember 10-én jelent meg, de 1939. szeptember 17-e után már tízezzrel érkeztek. A magyar kormány bizonyos fokig felkészült a lengyel menekültek fogadására, de ekkora tömegre nem számított. Viszont nem voltoztatott lengyelbarát politikáján, nem szakította meg diplomáciai kapcsolatait a lengyel kormánnyal, és szabad teret engedett a lengyelek mellett tüntetők rokonszenvének. A németek erőteljes nyomást gyakoroltak Budapestre: követelték a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, a már itt tartózkodó lengyelek kiadatását, a magyar lakosság lengyelbarát megnyilvánulásainak felszámolását, a magyar hatóságok a lengyelek iránt tanúsított kivételes bánásmódjának a megtiltását stb. A magyar hatóságok tudtával kaptak segítséget mindazok, akik tovább menekülni szándékoztak *Jugoszlávián át Franciaországba*.

Az első menekültcsoportok megjelenése idején a magyar kormánynak még nem volt határozott menekült politikája. Azt egyértelműen kinyilvánította, hogy maradéktalanul betartja és betartatja a genfi egyezményeket, senkit nem ad ki Németországnak, de azt is világosan látta, hogy a menekültügyet hosszabb távra kell megszervezni. 1939. szeptember 15-étől a Belügyminisztériumban a polgári menekültek gondozása a IX. szociális osztály - vezetője id. dr. Antall József (1896-1974) -

1945 után kiscgazdapárti képviselő, újjáépítési miniszter 9 - feladata. míg a katonai személyek a Honvédelmi Minisztérium jogkörébe tartoznak. A rendőrség dolga a nemzetközi egyezményben foglalt, idegen állampolgárokról kötelező nyilvántartása.

A lengyel kormány Horthy András varsói magyar követ útján jelezte, hogy tárgyalni kíván Budapesttel a lengyel menekültek befogadásáról és arról, hogy Magyarország milyen magatartást tanúsít velük szemben. 1939. szeptember 17-én, már gyakorlati megbeszélésekre került sor Budapesten, ahol hazánk képviselői ismét kinyilvánították, hogy maradéktalanul betartják a nemzetközi egyezményekben foglaltakat, senkit nem ad ki Németországnak és a menekülteknek megfelelő életkörülményeket biztosítanak. E tárgyalások következménye lett, hogy a *Teleki-kormány 1939. szeptember 21-én hivatalosan is megnyitotta a határt a lengyel menekültek előtt*, amikor már amúgy is mintegy negyvenezer lengyel tartózkodott magyar földön. Külön nyilatkozott arról, hogy engedélyezi a lengyel érdekvédelmi szervezetek megalakulását, lehetővé teszi a lengyel kormány és más segélyező külföldi társaságok anyagi támogatásának beáramlását. Megegyezés született a magyar földre lépő lengyel katonai erők fegyverzetének közös magyar - lengyel bizottság által történő átvételéről, tárolásának módjairól, a lengyel katonai személyek elhelyezéséről, táborainak kialakításáról. Ezzel egy időben a lengyel katonai főparancsnokság utasította zárt és szétszórta egységeit, hogy lépjenek át a magyar - lengyel határt, és az előírásoknak megfelelően adják át fegyvereiket. A tartósan vagy rövid ideig magyar földön tartózkodó lengyel katonák mindenkor honvédségi ellátást kaptak, sőt még zsoldkiegészítést is.

A menekültek keresőket a magyar rendőri hatóságok nyilvántartásba vették, ami egyben a magyar állam jogvédelmének rájuk történő kiterjesztését is jelképezte. Ellátták őket - katonákat és polgári személyeket egyaránt - igazolványokkal. A külföldi és belföldi segélyeket koordinálta a *Magyar - Lengyel Menekültügyi Bizottság*, amit hivatalosan a Magyar Vöröskereszt kezdeményezett, de indítványát előzetesen a belügyminisztérium jóváhagyta. A magyar földre menekült lengyelek létszáma a második világháború éveiben körülbelül 100 ezer embert jelentett. Többségük 1939/1940-ben lépett magyar földre. A menekültek jelentős számban 1940 tavaszára csatlakoztak a *lengyel emigrációs kormány* nyugaton szervezett hadseregéhez. A nálunk maradt katonai és polgári személyek végleges táborokba kerültek, kialakultak érdekvédelmi és kulturális egyesületeik, megteremtődtek az oktatás és az egészségügyi ellátás feltételei. A polgári menekülttábor nem felelt meg a szó igazi értelmének, hiszen a település közigazgatási határain belül a menekültek szabadon mozoghattak, családoknál és a belügyminisztérium által bérelt panziókban, szállodákban laktak. Résztul - a család nagyságától és képzettségétől függően - differenciált napidíjat biztosítottak, amelynek havi összege megfelelt a hazai átlagjövedelemnek. 1940 tavaszától engedélyezték a táboron kívüli életet is, a munkavállalást. A munkalehetőségek zömét a belügyminisztérium szervezte, ezzel az adott körülmények között jelentősen hozzájárult a menekültek beilleszkedéséhez.

A belügyminisztérium IX. osztálya 1939 szeptemberétől támogatta azt a lengyel kezdeményezést, hogy önszervező módon koordinálják az emigráció kulturális életét, a fiatalok összegyűjtését, oktatását, a segélyek szétosztását, megbízta és kinevezte a táborok lengyel parancsnokait stb. Meg is alakult a *Lengyel Menekülteket Védő Polgári Bizottság* (röviden *Lengyel Polgári Bizottság*), melynek vezetője Henryk Slawik a szociáldemokrata képviselője, újságíró lett. A bizottság személyi összetétele igazodott a lengyel kormány koalíciós pártösszetételéhez. Slawik fontos szerepet töltött be a lengyel titkos szervezetekben is. A LPB-nek volt alárendelve a budapesti Lengyel Intézet és Könyvtár, ahol az emigrációs sajtót és könyvkiadást intézték. A belügyminisztérium IX. ügyosztálya a Lengyel Intézetet és Könyvtárat külön ellátásban részesítette, munkatársait menekült státusba helyezte, részükre kiemelt napidíjat biztosított. Ez az intézmény biztosította a lengyel iskolák tankönyveit. Ugyancsak önálló szervezetenként működött a *Lengyel Vöröskereszt* magyarországi kirendeltsége és a *Lengyel Orvosok Csoportja*. A Magyarországon működő lengyel táborok külön egészségügyi ellátásban részesültek, intézményi hálózatukhoz tartozott a *győri Lengyel Katonai Kórház*, a budapesti *Lengyel Rendelő*, a *sentesi*, a *mátraházi tbc* részleg, a tábori betegházak stb.

Lengyel bíróság is működött magyar földön, amely különböző lengyel belső ügyekben hozott ítéletet. A Magyarországon működő titkos lengyel katonai szervezetek a lengyel követségen - amely 1941 januárjáig szabadon működött Budapesten - szervezte az evakuációt, és azt a nagy katonai akciót, amelynek során mintegy 70 ezer lengyel katona és tiszti jutott el hazánkon át *Franciaország-*

ba és a Közel-Keletre. Ezen az akción belül jelentős számú, magasan képzett műszaki és katonai személy menekült, közöttük több tábornok akik a harcoló lengyel hadsereg magas beosztású parancsnokai lettek.

A hazánkban működő titkos lengyel katonai parancsnokságok összekötő kapocsként szerepeltek a nyugati szövetségesek oldalán harcolt lengyel hadsereg és a hazai ellenállók között. Magyarországon keresztül futottak a futárvonalak, nálunk képezték ki a harcra indulók többségét. Nem véletlenül kísérte élénk figyelemmel a német elhárítás és hírszerzés a magyarországi lengyel emigráció tevékenységét és a magyar hatóságokkal való kapcsolatát.

A lengyel emigrációs szervezetek különös figyelmet szenteltek a fiatalok tanulására, amire a genfi egyezmények nem kötelezték a magyar hatóságokat. Az elemi iskolák megszervezése könnyebb feladatnak bizonyult, hiszen ezek a gyerekek voltak többségben és szüleik közelében éltek. A második világháború éveiben nálunk közel harminc lengyel elemi iskola működött. Nagyobb gondot okozott a középiskolások oktatásának megszervezése, hiszen az szakképzett tanárokat is igényelt. 1939 októberében a belügyminisztérium utasítására Balaton - Zámárdiban mintegy 400 lengyel fiataalt gyűjtöttek össze és Lengyel Ifjúsági Tábor néven középiskolát állítottak fel, amit 1941 nyarán Balatonboglárra, Varga Béla plébános, kisgazdapárti képviselő, (1945 után a Nemzetgyűlés elnöke, 1947 után az emigrációban működő Magyar Nemzeti Bizottmány elnöke) védelme alá helyeztek. Ez a gimnázium és liceum volt az akkori európai kontinens egyetlen lengyel nevű és tanrendű középiskolája. Az itt tanult lengyel fiatalok érvényes érettségit kaptak. (sokuk az 1945 utáni lengyel értelmiség értékes tagjai lettek.) Még nagyobb problémát okozott az egyetemisták taníttatása, hiszen hivatalosan nem tanulhattak magyar felsőoktatási intézményekben, mert a Vallás és Közoktatási Minisztérium ezt nem engedélyezte, csak azok tanulmányához járult hozzá, akiknek a megszállt lengyel területeken a németek is engedélyezték volna. (Ilyen viszont nem volt). Végül a Miniszterelnöki Hivatal engedélyezte a mintegy 500 lengyel egyetemistának a tanulás lehetőségét a második világháború éveiben.

1939 őszén 3-4 ezer lengyel zsidó is érkezett Magyarországra, akiknek a befogadását akadályozta az 1939. évi IV., úgynevezett második zsidótörvény. Ezt velük szemben is alkalmazni kellett volna, amit viszont a menekültügyben tevékenykedők nem hajtottak végre. nem törődve a szélsőjobboldaliak és a németek tiltakozásával. A IX. osztály vezetője 1939 szeptember végén utasította a menekülteket fogadó határkörzetek közigazgatási vezetőit és a nyilvántartásokban működő munkatársait, hogy egyetlen zsidóként jelentkezőt se vegyenek nyilvántartásba, mindenkit keresztényként jegyezzék be. Csak az lehetett kivétel, aki végsőként ragaszkodik a tényleges vallási bejegyzéshez. Mindenkit megkülönböztetés nélkül helyezték el táborokba, a zsidóságukhoz ragaszkodókat pedig a budapesti és a vidéki hitközségek gondjaira bízta, természetesen nekik is folyósították a segélyeket és a szeretetadományokat. Számuk 1941-ben tovább növekedett, mivel ekkor a németek megszállták Lvov, Stanisławow és Kolomija környékét.

A lengyel zsidó értelmiség jelentős részét a Dunakanyarban helyezték el, ahol számukra, illetve családjaiknak óvodákat és iskolákat működtettek. Kollégiumi rendszerű lengyel zsidó elemi- és középiskola ekkor Rákospalván és Csillaghegyen működött. Balatonbogláron is jó néhány lengyel zsidó tanult, sőt az egyetemisták között is szép számban akadtak zsidó vallású lengyel fiatalok. A sorozatos német tiltakozások miatt 1943-ban hivatalosan változtatni kellett az eddigi gyakorlaton. Ezért a Dunakanyarban és a Budapest környékén működő zsidó lengyel iskolákat megszüntették. Teljesen titkos körülmények között megszervezték Vácott a 150 férőhelyes „Lengyel Tiszti Árvák Otthonát”, ahol az előbbi iskolákban tanulókat helyezték el. Közöttük sok olyan gyerek is volt, akiket szülei lengyelországi gettókból, illetve a koncentrációs táborokba való szállítás elől menekítettek ki. Az árvák álcázása olyan tökéletes volt, hogy a helyi hatóságok csak 1944 márciusában, a német megszállás után tudták meg az árvaház igazi rendeltetését.

A lengyel menekültekkel való bánásmód 1944. március 19-e után a német megszállást követő hetekben megváltozott: a megszálló német gestapósok letartóztatták a lengyel emigráció majdnem teljes tisztikarát: Henryk Slawikot, Opoka-Loewensteint, Filipkiewicz professzort stb. Ekkor tartóztatták le Edmund Fietowicz-Fietz diplomatát, aki a titkos lengyel szervezeteket koordináló bizottság elnökeként a lengyel kormányt képviselte a magyarországi emigrációban. Őket Mauthausenben gyilkolták meg. A megszállás napján a budapesti Lengyel Rendelőben lőttek agyon Jan Szrednicki-Kolhataj orvos tábornokot, Kadaffer főorvost és még két lengyel vöröskeresztet. A megszállás

követően elsősorban a polgári táborok lakói kerültek veszélybe, a katonai táborokat egyelőre nem „bántották”. A megvont segélyek, a munkavállalási engedélyek visszavonása létkben veszélyeztettek a menekülteket, akik magyar barátaik segítségére szorultak. 1944 augusztusában a Nemzetközi Vöröskereszt kiterjesztette védelmét az összes magyarországi lengyel menekültekre, bár ekkor már nem működtek a lengyel iskolák, feloszlatták a balatonboglári lengyel gimnáziumot, legfőbb védelmezőit - Antall Józseffel az élükön - a németek letartóztatták. Varga Béla bujdosott. A nyilas hatalomátvétel újabb megpróbáltatást jelentett: a lengyel katonai táborokba is betörték, sok lengyelit gyalog hajtottak el Németországba. A németek magyar földről történt kiverése után a lengyelek többsége nem várt semmigit. Ahogy jöttek, úgy mentek haza. Gyalog, hegyeken és völgyeken keresztül. Sokan itt maradtak, a magyar föld lett a második otthonuk.

KAPCSOLATAINK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1945 után valóban új korszak kezdődött a magyar-lengyel kapcsolatok történetében. Igaz el kell választani a hivatalos állami és a két nemzet közötti közvetlen érintkezés formáit. Magyarország a vesztesek, Lengyelország a győztesek oldalán ült a párizsi béketárgyalásokon. A két ország állami kapcsolatait a szocialista államok szövetségi rendszerébe való tartozás határozta meg, de Moszkva figyelme arra is kiterjedt, hogy a különben rokonszenvező két nép ezen felül, lehetőleg ne kerülhessen közelebb egymáshoz. Viszont nem rendelkeztek közvetlen határral, hogy a közvetlen kapcsolatokat ellenőrizhették volna. Ugyanakkor az ötvenes években nem volt is lehetőség jelentős számú turista- és egyéni utazásokra. Ettől függetlenül a hatalom félelmét igazolták 1956 lengyel és magyar eseményei. A személyi diktatúrával és a szovjet rendszerrel szembeforduló két társadalom élénken reagált a másik országban lezajló eseményekre, így a magyar ifjúság a lengyelországi változásokra, a vérbefojtott poznańi eseményekre, sőt 1956 október 23-i budapesti tüntetés is a lengyelek melletti rokonszenz nyilvánítás jegyében szerveződött, majd csapott át forradalomba és szabadságharcba.

Viszont a lengyelek reagálása sem maradt el: Varsóban és Lengyelország szerte rokonszenz tüntetésekre és széles körű gyűlésekre került sor: vért adtak a magyar sérülteknek, gyógyszer és élelmiszer szállítmányokat indítottak el Budapestre.

Az 1960-as évtized második felétől a két országban alapvető eltérést jelentett: amíg a magyar gazdaság jobb életszínvonalat, jobb gazdasági körülményeket biztosított, addig Lengyelországban szabadabb szellem uralkodott. Ez kiterjedt az új szellemi irányzatok befogadására, az avantgárd és a modern művészetek lehetőségeire, a filmművészetre stb. A meginduló szervezett és egyéni turista utak nem véletlenül irányultak Lengyelország irányába, s nem volt alaptalan az a „köznyelvi mondat”, hogy „a lengyelek Magyarországra bevásárolni, a magyarok pedig nyaralni és moziba járnak Lengyelországba”.

Az 1960-as években már egyre gyakoribbak lettek, hogy magyarok és lengyelek, magyar illetve lengyel földön összeházasodtak. Pontos számadatokat nem tudunk, de tíz-húszezerre becsülik.

Az 1980-as években a szerveződő magyar ellenzék számára fontos kapcsolatot jelentett a lengyel ellenzékkel való közvetlen érintkezés. A találkozókra 1956 magyar és lengyel emlékeinek ápolása, megemlékezései adtak alkalmat, amint a két országban felvirágzott szamizdat irodalom egyik fontos témáját éppen az 1956-os forradalom, a megtorlás, ill. a lengyel történelem ún. „fehér foltjai” adták. Ebben az időben jelentek meg lengyel földön Kopácsi Sándor emlékiratai, a magyar forradalom és megtorlás dokumentumai, míg magyar nyelven itt láttak napvilágot az 1939 szeptemberi szovjet támadás igaz dokumentumai, Katyn igazsága, a lengyel polgári és nemzeti erők elleni, 1945 utáni szovjet megtorlások, a lengyel személyi kultusz terrorja, stb. E korszakban igen fontos szerepet játszottak az ellenzéki írók körei, a kölcsönös rokonszenz megnyilvánulásai. 1987-ben például a Bethlen Gábor Alapítvány díját Zbigniew Herbertnek ítélte oda.

A rendszerváltozás után nem véletlenül került ismét közelebb a két állam hivatalos vezetése, született meg az 1990-es visegrádi hármas találkozója, amely szélesítette Magyar- és Lengyelország (Csehszlovákia volt a harmadik) számára a szabad és közvetlen együttműködést. Napjaink közös gondoljai a NATO-ba és az Európai Gazdasági Unióba történő integrálódás, a piacgazdálkodás kiépítésének mindennapi és távlati kérdései.

A magyarországi lengyelség története majdnem olyan régi, mint a magyaroké a Kárpát-medencében. Az első Magyarországon letelepedett név szerint ismert lengyel I. Mieszko nővére, Adelajda volt, aki Magyarország első történelmi uralkodójához, Géza fejedelemhez ment feleségül. Az ezt követő évszázadban a magyarországi lengyelség történetét főleg a királyok cselekedetei határozzák meg, hiszen sokuk ereiben a lengyelországi Piast-dinasztia vére is folyt: *I. Géza* (1074-77), *Szt. László* (1077-94), *Nagy Lajos* (1342-82) és a Jagellók: *I. Ulászló* (1440-44), *II. Ulászló* (1490-1516) és *II. Lajos* (1516-26), aki mohácsnál esett el.

A 15. századtól kezdve ismertté váltak olyan tudósok nevei, mint Sanoki Gergely, Corvin Mátyás későbbi király nevelője és olyan művészek, iparosok, mint Rafael Skrzetuski és fia Rudolf nyomdászok, akik a 16. század második felében a Magyarországon nyomtatott könyveknek mintegy egy-harmadát adták ki.

A lengyel és magyar nép sorsa már ősidők óta összefonódik a közös fenyegetettség jegyében, amelyeket a Német császárság, az Oszmán Birodalom jelentettek. A lengyel fegyverek nem egyszer segítettek a magyarok ügyét: segítettek *I. Belának* a trón megszerzésében (1061), fiának *I. Gézának* is (1074). Néhányezres lengyel alakulatok harcoltak Rákóczi Ferenc oldalán Magyarország szabadságáért (1703-11). Magyarország észak nyugati része pedig a Sobieski János által vezetett lengyel seregek segítségével szabadult fel a török elnyomás alól (1683).

A fegyverbarátság különleges példája volt a Népek Tavaszának időszakában lezajló magyar szabadságharc (1848-49), amikor sokezres lengyel sereg küzdött „a ti szabadságotokért és a miénkéért”, mintha Lengyelország idegen hatalom alóli közvetlen felszabadításáról lenne szó. A magyarok emlékeztében a lengyel vezetők, generálisok neve ugyanolyan erősen ivódott bele, mint a saját nemzeti hőseiké: Bem, Dembinski, Wysocki.

Nagyobb méretű lengyel letelepedés, amely napjainkig megmaradt, a 18. század kezdetétől származik. Erdemes megemlíteni Derenk falu lakóit. Leszármazottaik jelenleg Miskolc környékén élnek, főként István-majorban (Emődhez csatolták) és András-tanyán (Ládbesenyőhöz tartozik). Más, erős lengyel kolóniák főleg a 19. század második felében települtek be Diósgyőr, Dorog, Salgótarján, Tatabánya és Pest városok vonzáskörzetébe. Olyan később lett kerületekben, mint Angyalföld, Csepel és mindenekelőtt Kőbánya. 1850-ben több mint 50.000 lengyel élt Magyarországon, 1900-ban már 150.000. Azokban az időkben a lengyelség olyan kiemelkedő egyéniségeket adott a magyaroknak, mint például Scitovszky János bíboros prímás, Zielinski Szilárd - a Duna szabályozási munkáinak vezetője, vagy a divatdiktátorok Monasterski és Lezmirski.

Az első világháború után a csökkentett területű Magyarországon körülbelül 12 - mások szerint 30 - ezer lengyel maradt. A kis létszám ellenére ez a kolónia nagyon tevékeny volt. Kibontakozott a lengyel kisebbségi oktatás (elsősorban Budapesten), Kőbányán megépült a lengyel templom (1930). Több lengyel szervezet működött (az elsőt már 1867-ben alapították). Külön új fejezetet nyitottak a II. világháború éveit, amikor Lengyel háborús menekültek hatalmas hulláma került Magyarországra, valószínűleg több mint 100.000 ember - katonák és civilek egyaránt. Ezek az emberek mind a magyar állam, mind a helyi társadalom részéről óriási támogatást kaptak. Kiemelkedő szerepe volt ebben a segítségnyújtásban Antall Józsefnek, Balló Zoltánnak és Varga Béla atyának.

A II. világháború után a lengyel kisebbségi működés befagyott, - a magyar kommunista hatalom tiltásainak (körülbelül 1950) következtében. A szerveződési hullám az 50-es vége felé indult meg újra. 1958-ban megalakult a mai napig működő Bem József Lengyel Kulturális Egyesület és újra megkezdődött a lengyel nyelv oktatása (Budapest, Tatabánya). A 80-as évek vége és főleg a 90-es évek eleje kedveztek a lengyelség további fejlődésének. A lengyel templom Perszonális Plébánia rangjára emelkedett (1992) és megalakult a második lengyel országos szervezet: a Magyarországi Katolikusok Szt. Adalbert Egyesülete (1992). Az utolsó évek (1994-95) a kisebbségi önkormányzatok megalakulásának ideje: Létrejött az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat (1995), amely a lengyel kisebbség képviselője lett a magyar államhatalmi szervek irányában. Jelenleg a 19-ből 11 megyében találhatók Lengyel Kisebbségi Önkormányzatok.

1956 emlékezete csak akkor válik teljessé Lengyelországban és Magyarországon, ha azt kiegészítik azon küzdelmek több mint 30 éves története, amelyek a kommunista rendszer falán előbb repedéseket okoztak, majd egyre inkább szétfeszítették azt, egészen annak ledöntéséig. Amikor a Szovjetunió az 1940-es évek második felében kiterjesztette saját érdekszférájának határait Lengyelországra, Magyarországra, Csehszlovákiára három olyan államot változtatott csatlós országgá, amelyek gazdaságilag, társadalmilag és politikailag jóval fejlettebbek voltak nála. Ezért nem meglepő, hogy az elnyomó rendszer elleni küzdelem legtartósabb és legaktívabb formái ezekben az országokban, de különösen az első kettőben alakultak ki. A hagyományos lengyel-magyar barátság kedvező alapot nyújtott a gondolatok és tettek kölcsönös egymásra hatásának, a távolság és a két határ képezte akadályok ellenére.

Ha összevetjük az 1956-os év lengyelországi és magyarországi eseményeit, azt látjuk, hogy az osztársadalmi elégedetlenség hasonló motivációja ellenére az év végére kialakult helyzet - a társadalom és a hatalom viszonyát tekintve - alapvetően különbözött egymástól. Magyarországon egy több évig tartó véres és könyörtelen megtorlás kezdődött. A Kádár-kormány nem tudta megbocsátani, hogy a nevében munkás-paraszti hatalommal szemben legtokegebben éppen a munkások ragadtak fegyvert, és ez a harc a 20. századi magyar történelemben olyan egyedülálló nemzeti egyseget kovácsolt, amely az önmagát időtlennek hirdető kommunista-sztálinista rendszert napok alatt romba döntötte. Lengyelországban ezzel szemben az 1956-os változások során olyan körülmények alakultak ki, amelyek kedveztek a szabad gondolat fejlődésének, még akkor is ha a hatalom ezt a szellemiséget az általa ellenőrzött korlátok közé igyekezett szorítani. A lengyelek optimizmusa 1956 végén élesen különbözött a magyarországi reménytelenségtől. S bár ez a bizakodás hamarosan szertefoszlott, a két nép antikommunista ellenállása mégis más-más formát öltött. A legfontosabb azonban az, hogy ez az ellenállás létrejött, erősödni kezdett, s - szükség esetén - mindkét esetben támaszkodhatott egy kifejezetten aktív emigrációra is.

A mindenkor lengyel vezetés sorozatos politikai és gazdasági hibái miatt Lengyelországban szinte állandósultak az elégedetlenséget nyíltan kifejező megmozdulások (1956., 1968., 1970., 1976., 1980-81). 1970 után a rendszerhez kritikus viszonyuló ellenzék fokozatosan megszervezte önmagát, és folyamatosan növelte erejét. A hatalommal folytatott küzdelem 1981. december 13., vagy a hadiállapot bevezetését követő évtizedben érte el tetőpontját, amikor létrejött egy másik - bár hierarchikusan kevésbé kiépült - földalatti államforma, hasonlóan ahhoz, amely a második világháború idején folytatta harcát a német megszállók ellen.

A két ország 1956 utáni fejlődésének eltérő vonásai nem akadályozták, hogy az 1970-es évek végétől rendszeressé váljék a magyar-lengyel ellenzéki együttműködés, amely egyre szorosabbá vált. Az ideológia béklyóitól részben megszabadult lengyel kultúra másfél évtizedig a „világra nyíló ablakot” jelentette a magyarok számára. Az 1970-es években a gazdasági nehézségekkel küszködött Lengyelország. Ezzel egyidejűleg a korábbi, meglehetősen egyoldalú intellektuális kapcsolatok a független szellemi értékek olyan kétoldalú áramlásává alakultak, amely példátlan volt a szocialista tábor bármely másik két országa között. Ennek új szakasza akkor kezdődött, amikor Magyarországon a cenzúrát elutasító és leginkább szamizdat folyóiratok - elsősorban a Beszélő - köré csoportosult a szervezett ellenzék. Ez az az időszak amikor Lengyelországban már működött, 16 hónapig legálisan, majd 1981 decembere után a föld alá kényszerítve a Solidarnosc, (Szolidaritás) szakszervezet.

A lengyel-magyar ellenzéki együttműködés természetesen konspiratív formát öltött. Állandó kapcsolattartás alakult ki - igaz jóval kisebb mértékben - bizonyos egyházi, illetve az egyházhoz közel álló körök között is, amit még jobban felerősített Karol Wojtyła lengyel érsek pápává választása, sőt a két hatalmon lévő kommunista párt reformereinek véleménycseréje is.

Mindez természetesen csak jelzés szerű felvillantása azoknak a kapcsolódási pontoknak, amelyek megvoltak az 1956. és 1989. közötti magyar-lengyel történelemben. Ez egy másfajta történelem, amelyet a rendszerváltozás teljesített be. Ez egy új közös lengyel-magyar hagyomány, amely még arra vár, hogy gondolkodásunkba rögzítve valóban felfedezzük.

MŰVELŐDÉSI, IRODALMI KAPCSOLATOK

Amint a politikai úgy a művelődési és irodalmi kapcsolatok is évszázados múltra tekintenek vissza. Középkori kapcsolataink első szakaszának középpontjában *Krakkó*, a *krakkói egyetem* áll, amely a 17. századig működő egyetemmel nem rendelkező magyar értelmiség egyik képzőhelye, a magyar szellemi élet egyik központja lett. A magyar-lengyel művelődési kapcsolatok talán leggazdagabb időszak a 14.-16. század, amikor a krakkói egyetemen viszonylag nagy számban találunk magyarországi hallgatókat és előadókat. A magyar ifjúság a magasabb műveltséget külföldi egyetemeken szerezhetette, így a valóban meghatározó itáliai egyetemek mellett, a földrajzi közelség miatt, elsősorban *Krakkót* és *Bécs*et látogatták. A bécsi egyetemet, ugyancsak alapításától kereste fel a magyar ifjúság. Az itt megalapított „*Magyar nemzet*”-hez jelentős számú lengyel diák is csatlakozott.

A 15. század második felétől a krakkói egyetemen található a legtöbb magyarországi diák, s Krakkó jelentősége a magyar értelmiség képzésében csak az 1526. évi mohácsi csatavesztés és az előretörő reformáció után csökken. 1463-ban iratkozott be Krakkóban az egyetemi polgárok negyede magyar volt. De ugyanígy 1484-93 között is igen magas volt a magyar hallgatók száma. A 15. században a krakkói egyetemen összesen 2297 magyar tanult, az 1460-1500 közötti években 1572 volt a magyarországiak száma, az itt végzetek 12,4 százaléka. A 16. század első másfél évtizedében is évente még átlagban 40-50 magyar iratkozott be, majd mohács után számuk egyre kisebb, ami az erősen protestánsná váló Felvidék és Erdély ifjúságának német egyetemekre történő áramlásával függ össze.

Nem különösen nehéz megindokolni, hogy miért vonzotta ennyire a magyar ifjúságot Krakkó, ahol kiemelkedő volt az egyetem természettudományos és humanista oktatása. A 16. század fordulójának évtizedeiben az egyetemen olyan kiválóságokkal találkozunk, mint *Maciej Miechowita*, a kiváló orvos, történész és földrajztudós, akinek krónikája telítve van magyar vonatkozásokkal, de itt kell említeni *Martin Bylica* asztronómust, *Rudolf Agricolát*, *Leonard Coxet*. Krakkóban magyar *Bursa* (kollégium) működött az 1470-es évektől, jelöl a magyar diákok jelenlétének.

A magyar-lengyel kapcsolatok másik vonulata, hogy mind több lengyel orvos, csillagász, tudós él magyar földön, elsősorban a királyi és főúri udvarokban, püspökségek szellemi műhelyeiben. Nagy Lajos király budai udvarában élt *Jan Radlica* (*Johannes Parvus*) híres lengyel orvos, a későbbi krakkói püspök és orvosprofesszor, aki Lajost gyakran gyógyította különböző betegségeiben, ő viszont – *Długosz* krónikája szerint – nagy részt Lajos királynak köszönheti fényes pályafutását. *Hunyadi János* kormányzósága idején élt *Vitéz János* nagyváradi püspök udvarában *Sanoki Gergely*, aki I. Ulászló titkáráként érkezett magyar földre, de a várnai csatavesztés és a király halála után nem tért vissza hazájába, hanem a későbbi magyar király, *Mátyás* nevelője lett. Ő hívta *Váradra Marcin Zurowicát* (*Zurowicai Márton*), a jeles orvost és csillagászt (1449), *Marcyn Bylicát*, az ugyancsak híres csillagászt és orvost. Ez volt az a szellemi kör, amely Mátyás uralkodása alatt Esztergomot gazdagította, serkentette Mátyás esztergomi, az igen rövid életű pozsonyi egyetemének megalapítását. *Sanoki* hazájába történt visszatérte után, tevékenységét *Bylica* folytatta, aki nemcsak jeles csillagásznak bizonyult, hanem Mátyás mellett orvosi feladatokat is ellátott. Mátyás budai egyetemén tanár lett, kérésére elkészítette a magyar városok földrajzi meghatározását és terveket készített a magyar királyság feltérképezésére. A feljegyzések szerint orvosként állt Mátyás halálós ágyánál (1490), budai plébánosként hunyt el, s végredeletemben értékes csillagászati műszereit a krakkói egyetemre hagyta, amelyek ma is láthatók a Jagelló egyetem történeti múzeumában.

Ugyancsak lényeges szerepet töltöttek be a krakkói híres nyomdák – elsősorban *Sylwester* nyomdája – a első hazai nyomtatványok kiadásában, de a magyar földre járó lengyel nyomdászok számos magyar ösnyomtatvány kiadói lettek. Így *Walentyn Matskovicz* (*Matskovits*) *Vizsolyban* nyomtatta ki a *Károly Bibliát* (1590), valamint *Rafaël Skrzetuski* és fia *Rudolf* 1563-1586 között, amint már említettük, a legfontosabb krakkói magyar könyvek kiadója volt.

A 16. században II. Ulászló, II. Lajos, majd *Izabella királyné* erdélyi udvarában – hosszabb rövidebb ideig – sok lengyel tudós, elsősorban orvos tartózkodott magyar földön. *Maciej Mochowita* 1506-ban I. Ulászló udvarában vezette le II. Lajos születését. *Izabella királyné* így udvari orvosa *Józef Tectender* (1507-1643), a krakkói egyetem későbbi neves tanára volt, aki elsőként érkezett Európában a szifiliszről. Másik hivatali utóda sem volt kevésbé híres *Józef Struś* (*Struthius*) a medicina történetében elsőként írt könyvet a szívbetegségekről. Korának jeles orvosa volt sőt betegség-

gének orvoslására *Szulejmán* szultán udvarába is meghívták. Ugyancsak a gyulafehérvári udvarban működött *Albertus Novicampianus* (*Wojciech Nowopolski* 1508-1558), a jeles unitárius tudós, *János Zsigmond* nevelője, *Vesalius* anatómiájának első krakkói ismertetője. Tanításai nyomán indult meg Krakkóban az anatómia új szemléletű oktatása. *Novocampianus* igen rövid ideig tartózkodott magyar földön, abban az időben, amikor a lengyel protestantizmust képviselő unitáriusok II. József kerestek menedéket. Nevükhöz fűződik az első lengyel iskola megalapítása magyar földön. Rajtuk kívül sok jeles lengyel tudós, orvos fordult meg magyar földön, de magyarok is kerültek szép számba lengyel földre *Báthory István* lengyel királyságának idején.

A 18. században a magyar-lengyel kapcsolatokban újabb élénkületi lehetőséget nyújtott a *nagyszombati egyetem* (1635) orvosi karral történt (1769) kiegészítése. Különösen a hároméves sebészképzés volt népszerű, még a monarchiához csatolt Galiciában is. Az 1769-es évtől a 19. Század közepéig a magyar orvosi karon összesen 29 lengyel orvos és 94 seborvos szerzett oklevelet, de ennél érdekesebb a beiratkozott hallgatók számának alakulása. 1772-1848 között 1084 hallgató iratkozott be az orvosi karra, közülük 78 volt lengyel, míg az adott időszakban a sebészképzésre beiratkozott 2.695 hallgatóból 212 vallotta magát lengyelnek. A gyógyszerészek közül (2.314 fő) 74 volt lengyel.

Hasonló volt az arány a többi karokon is. A lengyel állam feldarabolása után sok lengyel fiatal választotta a magyar egyetemet itt szerzett okleveleiket. Viszont itt kell említeni, hogy II. József császár 1786-ban *Lvovban* (*Lembergben*) alapított egyetemet, részben a krakkói lengyel egyetem népszerűségének ellensúlyozására. Itt volt tanár az alapítást követő négy évben *Schraud Ferenc* magyar orvos. És itt tanított fizikát *Martinovics Ignác* is.

A 18-19. század fordulóján a magyar földön menedéket talált lengyel családok közül sokan végleg Magyarországon telepedtek le és sok lengyel nemesi családot magyarrá „nemesítettek”. Ilyenek voltak a *Tarnowski*, *Ostrowiczki*, *Borowicki*, *Scitowski* családok, akiknek soraiból sok kiválóság került ki. Például az utóbbi család tagja volt *Scitovszky János* (1785-1866) esztergomi érsek, bíboros herceggímás, a MTA tagja, aki 1827-1838 között rozsnói, 1838-1849 között pécsi püspök volt, majd esztergomi érsek, 1853-tól lett bíboros. A magyar szabadságharc idején a császár mellett állt. Ugyancsak e család sarja volt *Scitovszky János* (1878-1959) politikus, 1922 és 1926 között a magyar nemzetgyűlés elnöke, 1926-1931 között belügyminiszter. Tudományos pályát futott be a *Tarnowski* család néhány tagja, akik nevüket magyarosan *Turnovszkyként* használták. *Turnovszky Frigyes* (1818-1877) fogorvos, aki 1856-ban *Handbuch der Zahn-Heilkunde* (Pest) című munkájában az akkori fogászat minden ágát felölelte, ezzel szakmája úttörő munkáját jelentette meg. *Orzevsky* (*Orzewski*) *Károly* (1815-1876) szülei a 19. század elején menekültek Magyarországra, ő már itt született. Orvosi oklevelet a pesti orvosi karon szerzett, majd a szabadságharc kitörése után rögtön jelentkezett honvéddorvosnak, Görgy seregében törzsorvosként működött. A szabadságharc bukása után börtönbüntetést szenvedett, 1853-tól *Balatonfüreden* fürdőorvos. A *Balaton* környéke gyógyvizeinek egyik tudományos feldolgozója. Az 1863. évi lengyel felkelés idején a fővárosban gyűjtést szervezett a felkelők megsegítésére. A szabadságharc alatt a lengyel légio egyik orvosa volt az ugyancsak magyarországi lengyel *Spaczek József* (1801-1859), aki Pesten szerzett orvosi oklevelet, majd gyakorló orvosként működött. Az első között jelentkezett honvéddorvosnak, és mint a lengyel légio orvosa menekülni kényszerült. Törökországban *Kossuth Lajos* orvosa lett, és amerikai körútjára is elkísérte. Európába már nem tért vissza, New Yorkban halt meg. Különben a magyar szabadságharcban résztvevő lengyel légio orvosainak többsége – *Beduski Ferenc*, *Bukowiński József*, *Kamenski Lipót*, *Szotowski Ferenc*, *Zurowski Ramuald*, *Staszewski Ignác*, – magyarországi lengyel családok fiai voltak, akik magyar egyetemen végeztek, a bukás után börtönt, vagy a császári hadseregben kényszer szolgálatot szenvedtek. A szabadságharc történetéhez tartozik, hogy *József Dietl* (1804-1878), a krakkói egyetem múlt század közepén működött neves belgyógyász-tanárának és Krakkó város híres kormányzó-polgármesterének magyar kapcsolata. A szabadságharc idején Dietl a bécsi orvosi karon valóban fényes karrier várt rá, de mivel 1849 őszén sokat segített a menekülő magyar politikusoknak és honvédeknek Bécsen keresztül történő emigrációjukban, feljelentették, majd kitiltották Bécsből.

A magyarországi lengyel értelmiség igen jelentős szerepet játszott a kiegyezés utáni magyar tudományban és gazdasági életben. Ezek sorában találjuk *Zieliński Szilárd* (1860-1924) mérnököt, műegyetemi tanárt, a vasbeton-építkezés magyarországi meghonosítóját. Egyik tervezője volt a budapesti rakpartoknak, de a Hennebique-féle szabadalmak alapján számos vasbeton szerkezetű víz-

tornyot, hidat és magas-épitményt tervezett és épített, így a kőbányai, a szegedi és a margitszigeti víztornyokat. Az ő alkotása a Ganz Vagon és Gépgyár szerelőcsarnoka és több gyár és raktárpépület. Tőle származik a Lánchíd újjáépítésének terve. 1920-tól a Mérnök Egylet, 1921-től a Közmunkatársaság elnöke, 1924-ben a Budapesti Mérnöki Kamara elnöke lett.

Hasonló jeles egyetemi és szakmai pályát futott be David Leó és Jenő. „a két Davidat” a hazai anatómia kutatás nagy egyéniségei között tartják számon. David (Dawida) Leó Szrogow-dolny-n született 1852. március 8-án., orvosdoktorrá Budapesten avatták 1876-ban, 1881-től a kolozsvári egyetem orvosi karán helyettes-, 1882-től magántanár, majd még ugyanettől az évtől a leíró és tájbonctan nyilvános rendes tanára lett. Jelentőse a kettős csigolya közötti dűcokra; a két kéztes gyűjtőereire vonatkozó kutatásai. 1918-ban ő menekítette a kolozsvári orvosi kar anatómiai intézetét Szegedre. 1929-ben hunyt el Budapesten. Fia Jenő (1884-1929) orvosi oklevelét 1907-ben szerezte Kolozsváron, apja intézetében kezdte el pályafutását, 1912-ben magántanár, 1921-től apja után a tájanatómia ny. r. tanára Szegeden. Elsősorban a csonttanban és a sebészeti anatómiában ért el eredményeket. 1929. március 26-án, apja halála előtt félévvel rákban hunyt el.

Ugyancsak lengyel család - de Bécsben született - fia volt Zipernowsky Károly (1853-1942), gépészmérnök, műegyetemi tanár, akadémikus, a magyar erősáramú elektronikai ipar megalapítója. Pályáját gyógyszerészként kezdte, majd 1878-ban a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett mérnöki oklevelet. Nevéhez fűződik a Ganz Villamossági Művek megszervezése. Munkása kezdetén egyenáramú gépeket és elektromos ivilámpákat tervezett, érdeklődése hamarosan - korát megelőzve - a váltakozó áramok előállítására és felhasználására terelődött. 1883-ban Déry Miksával öngerjesztésű, váltakozó áramú generátort szerkesztett, majd felmérve a többfázisú áramok lehetőségeit, 1889-ben Déryvel többfázisú áramelosztó rendszerre nyert szabadalmat. Sokoldalú feltaláló volt. Az elektronika fejlődése szempontjából legjelentősebb találmánya a Bláthy Ottóval és Déry Miksával közösen szabadalmaztatott tetszőleges áttételű, zárt vasmagos transzformátor és váltakozó áramú áramelosztó rendszer párhuzamosan kapcsolt transzformátor (1885). 1893-1924-ben műegyetemi tanár, 1905-től a Magyar Elektronikai Egyesület elnöke.

Zipernowskyék találmányainak megvalósítására alapította meg - Jan Krzemienicki mérnök - az elektronikai készülékek gyárát, amely Tungsram néven vált ismertté. Ugyancsak lengyel, József Zarzycki volt az első magyarországi gyufagyár alapítója.

A múlt század utolsó évtizedeitől mindkét ország különös figyelemmel fordult a közös történelmi múlt felé. A hazai történelemkutatás alapos és széles vizsgálódásoknak vetette alá a két nép történelmi kapcsolatait, az Árpádok korát, a középkort, az Anjouk idejét, a Báthory István lengyel királyságát, Erdély és Lengyelország kapcsolatait stb. Sokoldalú magyar és lengyel bibliográfiája van e kutatásoknak, főként a századforduló éveitől, amikor a lengyel függetlenségi mozgalmak felizzították a szellemi érintkezés területeit. Fokozódott ez a két világháború után is, bár ez a folyamat ekkor inkább Lengyelországra volt érvényes. E korszak kiemelkedő történelmi kutatója Divéky Adorján, aki felvidéki születésének köszönhetően gyermekkorától beszélt a lengyel nyelvet, az 1920-as években varsói követésén kulturáltasá, majd a pályai egyetem professzora. Jelentős lengyel forrásokat publikált magyarul.

A kutatások és a szellemi kapcsolatok egyik koordinálója lett a varsói Magyar, illetve a budapesti Lengyel Intézet. A budapesti, a debreceni egyetemen lengyel lektorátus működött Hasonló intézményt alapítottak a varsói egyetemen.

Az irodalmi kapcsolatok ápolásában jelentős kezdeményezés volt a századforduló éveiben Sienkiewicz, Prusi, Reymont világhírű regényeinek, Mickiewicz és a lengyel klasszikus irodalom egyéb remekműveinek megjelentetése magyar nyelven. Ez a két világháború között folyamatos volt, elsősorban a magyar Mickiewicz Társaság gondozásában jelentek meg irodalmi és történelmi feldolgozások. A magyarországi Lengyel Intézet 1939-1944 között 80 lengyel irodalmi és történelmi munkát adott ki lengyelül a Biblioteka Polska sorozatában.

A második világháború alatt magyar földön keresett menedéket a lengyel irodalom és művészet számos kiemelkedő egyénisége: Stefan Filipkiewicz, a krakkói Képzőművészeti Főiskola tanára, jeles Kárpátok-festő, Kazimierz Illakowicz költő, Stanislaw Vincenz prózaíró, Jotes (Jerzy Swajcer) karikaturista. Az emigráció számos folyóiratot és lapot adott ki. Kiemelkednek a Wiesci polskie c. hetilap, a Lengyel Intézet évkönyvei, stb.

A képzőművészek közül már az első világháború előtt több lengyel képzőművész keresett alkalmat magyarországi kiállításra. A sorozat folytatódott a két világháború között. A színházi életben olyan lengyel származású művészek játszottak meghatározó szerepet, mint Mieczki Vilmos operaelőadó, Lázár Mária (Maria Czartoryska) színművész, és számos előadó művész.

A második világháború után a történelmi kutatás koordinálója a MTA magyar-lengyel történelmi vegyes bizottsága lett (1951), amely az ismert, és a fentiekben tárgyalt politikai okokból az 1970-es évek derekáig elsősorban a régebbi korszakok feltárásával foglalkozott, erre szervezett konferenciákat, lengyel-magyar történelmi találkozókat. Az 1970-es évek végétől az újabb korszakok feltárása került az előtérbe. E témakörök kiemelkedő kutatói: Kovács Endre, Perényi József, Arató Endre az újabb időszakokban Kovács István, Szokolay Katalin, Petneki Áron, Lagzi István. Az irodalomtörténet területén Kiss Gy. Csaba, Hopp Lajos, Molnár István, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük. Az elmúlt évtizedekben kiemelt témakör a menekültügy, a huszadik század és a legutolsó 50 esztendő.

A művészeti kapcsolatok területén jelentős eseménynek számított, hogy az 1970-es években számos magyar avantgárd művész Lengyelországban kapott kiállítási lehetőséget, abban az időben, amikor ezt a művészeti irányzatot a hazai kultúrpolitika nem segítette kiállításához juttatni.

Különös hangsúlyt kapott a műfordítás, lengyel munkák maganynyelvre történő áttünetése és megjelentetése. Kiemelkedő egyénisége e műfajnak Kerényi Grácia, Szonyán Erzsébet.

A Magyarországon élő lengyel származású alkotók közül a legismertebbek:

<u>Baiczorowski Janusz</u>	- <u>nyelvész</u>
<u>Ducki Zysztiof</u>	- <u>képzőművész</u>
<u>Sutarski Konrad</u>	- <u>költő, közíró, politikus</u>
<u>EWierkiewicz Róbert</u>	- <u>képzőművész</u>
<u>Szyksznian Wanda</u>	- <u>képzőművész</u>
<u>Trojan Marian</u>	- <u>képzőművész</u>

A múlt század utolsó évtizedeiben a szociális emigráció milliókat özött el szülőföldjéről, Európa és Amerika országaiban hatalmas lengyel kolóniák formálódtak. Az emigránsok új hazájukban támaszt kerestek lengyeliségük megőrzésére, amit a római katolikus egyházban találtak meg, hiszen többségük amúgy is katolikus volt. Az emigráció lelki gondozásának érdekében kiépítették az egyház szervezetén belül a külföldiek patronálásának hivatalait, kezdetben a püspöki kar, majd 1921 után a lengyel Primási Hivatal állt az élén. 1926-tól a Szentszék a lengyel primást - akkor August Hlond bíborost - hivatalosan a Lengyel Emigráció Lelki Protektorának nevezte ki. Ezt a lengyel primás a külföldön élő lengyelek pasztorálásának központi hivatalán keresztül gyakorolta. (Röviden: Központi Hivatal).

A Központi Hivatal mellett számos társaság is foglalkozott a lengyel emigráció ügyeivel, így a Lengyelországi Segély a Külföldön Élő Lengyeleknek, a Jézus Társaság különböző kongregációi, stb. Felállították a Lengyel Katolikus Missziót, amelynek feladata lett a külföldi lengyelek lelki gondozása. A papok biztosítására a fogadó országok püspöki karai ösztöndíjakat adtak a lengyelül tudó szeminaristáknak, a lengyel püspökök meg saját egyházmegyéikben fogadtak külföldi lengyel szeminaristákat.

A magyarországi lengyelek zömükben római katolikusok voltak, de nem kis számban voltak görög- és ó katolikusok. Lelki gondozásukat kezdetben a magyar katolikus egyház szlovákul beszélő papokkal próbálta ellátni, például a kőbányai lengyelek részére az esztergomi érsek 1880-ban a 18. században épült úgynevezett Conti kápolnát jelölte ki. Ezt főleg a görög katolikusok látogatták. A római katolikusok egy parasztházból kialakított kápolnát használtak. Evente egyszer egy galíciai

születésű lengyel jezsuita segítségével egyhetes lelkigyakorlatokat tartottak számukra. Másutt a lengyel munkások a legközelebbi plébániatemplomba jártak, több helyen reggel 6 órakor tartottak részükre szlovákul, vasárnaponként és ünnepnaponként lengyelül misét. A lengyel hívek azonban érthetetlen anyanyelvükön halogatott mise után vágytak. A Budapesten élők *József Bilczewski* lengbergi érszótól kérték lengyel papot. Levelükből kitűnik az aggodalom, amiért lengyel lelkipásztor hiányában erős köreikben a baptista hittérítés, valamint fogamatja van a különböző szocialista ateista propagandának. Az érsek 1907-ben meglátogatta a magyarországi lengyel telepeket és találkozott *Apponyi Albert*, akkori kultuszminiszterrel. Kérte, hogy egy lengyel pap működhessen Magyarországon és felvetette egy lengyel templom építésének gondolatát is. Kérését azzal indokolta, hogy a lengyelül beszélő pap megakadályozhatja a téveszmék terjesztését a lengyelek körében. Indokul hozta fel, hogy 1890-ben már megalakult kőbányán a *Lengyel Szent József Gondviselő Egyesület*, valamint, hogy ő egyházmegyéjében biztosította a bukovinai magyarok számára magyar pap működését.

Apponyi a kérést teljesítette és a magyar hercegprímás által alkalmazásra kerülő lengyel pap díjazására a magyar katolikus vallásalapból évi 1.600 koronát biztosított, valamint 400 koronát lakbérre. A templom ügyében *Vaszary Kolos* érsek a fővároszhoz fordult, s a főváros tanácsa a primás személyére való tekintettel engedélyezte, hogy a lengyelek használhassák a régebbi kőbányai kápolnát. A X. kerület plébánosa - *Hoch János* prelátus - azonban mivel kis férőhelyű és leromlott állapotban volt, nem tartotta alkalmasnak a kápolnát. Így az új templom felépítésére 1909. szeptember 8-án alakult meg a templomépítő bizottság. Első világi elnöke *Szapáry Pálné* született *Przedziecki* grófnő lett, egyházi elnöke pedig az 1908-ban Budapestre érkezett *lengyel pap, Danek Vince*. A templomépítés felett védnökséget vállalt a hercegprímás, és a vállalkozást a pápa is megáldotta.

A székesfővárosi törvényhatósági bizottság 1913 június 13.-án megtárgyalta Danek Vince kérényét, amelyben a templom és a paplak részére telket kért a X. kerületben. A bizottság úgy döntött, hogy egy 800 főt befogadó templom és 400 m² terjedelemben építendő paplak és plébániahivatal részére az *Ohveg és az Appaffy utca sarkán* lévő telekből 500 négyszöglet ingyen átenged a lengyeleknek. Adományát két feltételhez kötötte: e templomban magyar misét is mondjanak, a másik: felépítése után nem használhatják az úgynevezett Conti kápolnát. Többszöri egyeztetés után a primás biztosította a székesfővárost, hogy e templomban mindennap mondanak magyar misét is, különben is vasár- és ünnepnapokon reggel 8 órakor a közeli Kápolna-téri iskola növendékeinek diákmisét biztosítanak. A használati szerződést ugyan 1917. május 31-én írták alá, de az építkezések csak 1925-ben indulhattak meg. A szükséges összeget Danek Vince amerikai és európai útjain gyűjtötte össze, ahová *Bilczewski* érsek ajánlásával és a magyar hercegprímás engedélyével utazott el. Az alapkö letételre 1925. augusztus 23-án került sor. A terveket *Arkay Aladár* készítette, a kivitelezést *Sorg Antal* biztosította, a munkák zömét lengyelek végezték. Az elkészült templomot a *Szent Imre* ünnepségre Budapestre érkező *August Hlod* bíboros szentelte fel 1930. augusztus 17-én.

A Segítő Boldogasszony Templomépítő Egyesület helyébe 1927-ben megalakult a *Szegényház Egyesület*, amelyet a templommal határos telken építettek fel az *Amerikai Lengyelek Egyesületének* segítségével. 1932-ben avatták fel, vezetését a Pozsonyból érkezett Erzsébet-apácák látták el. A templom és a szegényház nagyterme a budapesti lengyelek összefogatainak központja lett, éppen úgy, mint a közeli Martinovics téren működő Hajnal-klub. Itt tartották a kulturális előadásokat, a lengyel ünnepségeket, mulatságokat, az apácák idegen nyelvi órákat tartottak gyerekeknek, s a katolikus lengyel egyesületek is itt kaptak helyet.

A fővárosban élő lengyelek lelki gondozása is nehézségekbe ütközött, hiszen Kőbánya elég messze volt a belső és más külső területektől, viszont lengyel segítséggel helyreállt a pálos rend. *Michal Przebrzdski* vezetésével öt lengyel pálos szerzetes segítette az újjáéledést. Megkapták a sziklakápolnát, ahol szintén voltak lengyel misék, lengyelek lelkigyakorlatai. *Szepean Sawaryn* pálos atya segítette *Danek Vince* munkáját, időnként helyettesítette. Időnként Tatabányán is működött lengyel pap, de munkáját a helybéli plébános akadályozta.

A második világháború éveiben mintegy 100 lengyel pap érkezett magyar földre, akik - az esztergomi érsek engedélyével - megalakították a *Lengyel Lelkeszi Hivatalt*, élén *Wilk Witostawski* ferences szerzetes állt. A papok és szerzetesek többsége távozott, az itt maradtak vállalták a lengyel menekültek lelki gondozását, bekapcsolódtak az ellenállási mozgalomba, központjuk ugyan a budapesti Veres Pálné utcában volt, mégis egyházi központjuk Kőbánya és a pálosok Szikla-kápolnája és

kolostora maradt. A lengyel papok nemcsak a titoktartást, a lengyel iskolák és betegházak lelki gondozását végezték, hanem bekapcsolódtak a menekültek menekítésébe, az evakuációba, a futarszolgálatba.

A II. világháború után súlyos megrázkódást ért a anyaországi lengyel egyházi szervezet. Danek Vince 1945 elején meghalt, helyébe ugyan mindig volt olyan magyar pap aki beszélt lengyelül, vasárnaponként lengyel nyelven prédikált, viszont a pálosok felosztásával a lengyel szerzeteseket kiutasították Magyarországról. Sokáig úgy látszott, hogy lassan megszűnik a kőbányai lengyel katolikus élet. Az 1980-as évektől kezdve mindig biztosítottak magyarul beszélő lengyel papot, sőt a magyarországi lengyeleknek vasárnaponként - például *Kabán, Tatabányán, Oroszlányban*, stb. - lengyel misét biztosítottak. Ebben szerepet játszott az is, hogy a lengyel katolikus egyház mindig gondoskodott - turistaként vagy valamilyen formában - papokról, sőt a magyar papok közül többen kiválóan megtanultak lengyelül, minden nyelvi nehézség nélkül miséztek, prédikáltak, szolgálták ki a szentségeket, biztosították a lelki gondozást (például *Takács Nándor* székesfehérvári megyéspüspök).

1992-ben XXIII. János pápa *Perszonális Plébánia* rangjára emelte a kőbányai lengyel lelkészsegét, egyben a magyarországi lengyel katolikusok központja lett. Felújították a templomot, a régi lengyel relikviák eredeti szépségükben ragyognak. Több magyarországi templom őriz lengyel emléket: a *balatonboglári* plébánia, a volt lengyel táborok közelében lévő templomok - például *Csurgó, Leányfalu, Esztergom* stb. - őriznek emléktáblákat, lengyel létéjeleket.

MAGYARORSZÁGI LENGYEL SZERVEZETEK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1947-ben és 1948-ban fokozatosan felszámolták a magyarországi tudományos, érdekvédelmi és társadalmi társaságokat és egyesületeket. Ez érintette a magyarországi tudományos és társasági egyesületi formákat. Feloszlatták a *Magyar Lengyel Egyesületek Szövetségét*, a *Mickiewicz Társaságot*, nem működött a *budapesti Lengyel Intézet*. A megtráított kapcsolatokat a Művelődési Minisztérium mellett működő *Kulturális Kapcsolatok Intézete* intézte. A tudományos együttműködést a Magyar Tudományos Akadémia koordinálta, ennek keretében alakult meg 1950-ben a magyar lengyel történezs vegyes bizottság, míg az akadémiai intézetek a MTA külügyi osztályán keresztül ápolnak tudományos kapcsolatokat. Az együttműködésre alapot szolgált volna az 1948 június 18-án megkötött magyar-lengyel barátsági és együttműködési szerződés, amelynek voltak kulturális kapcsolatokra utaló fejezetei is. Ez csak állami szinten valósult meg, társadalmi szervezetek vonatkozásában nem. 1958-ban megalakulhatott a *Magyarországi Lengyelek Bem József Kulturális Egyesülete*, amely a magyar földön élő lengyeleket igyekezett összefogni, kapcsolatot teremteni a hazával. A nemzeti ünnepek megünneplésével, társas rendezvények megszervezésével foglalkozott, nyaranta magyarországi tudományos életben működők gyerekei részére szervezett lengyelországi nyaralást stb. Könyvtára rendelkezésre állt lengyel irodalmi és ismeretterjesztő munkákkal az itt élő lengyeleknek. Az 1980-as évekig, bár erre volt kezdeményezés önálló formában nem jöhetett létre magyar-lengyel szervezet, legfeljebb a Hazafias Népfrent országos vagy helyi szervezeteiben lehetett egy-egy rendezvényt tartani. A lengyel történelem és irodalom iránt érdeklődő hallgatók vagy végeztek 1969-ben nem legalisan a lengyel tanszékhöz és a Bem Egyesülethez kötődve, kihasználva, hogy 1974 és 1984 között a MTA Irodalomtudományi Intézetének pártfogásával létezett a Polonisztikai Munkaközösség (elnöke: Kovács Endre, titkára: Kiss Gy. Csaba, tagok még Petneki Áron, Kapronczay Károly) építettek ki lengyelországi kapcsolatokat. A kapcsolatok építésében jelentős állomás volt az 1956 után újból működő és a budapesti Lengyel Nagykövetség alá tartozó *Lengyel Kulturális Intézet*, amely könyvtárával, rendezvényeivel, igen erős politikai identitással igyekezett szervezni az itt élő lengyeleket, és a magyar lengyel barátokat. Működésük felfelé ívelő szakasza az 1970-es években kezdődött, amikor *Dembicki, Olszanski*, igazgatók olyan tudományos konferenciákat, gyűléseket szerveztek, amelyek még az akkori magyar kultúrpolitikában kényes témáknak számítottak, például a menekültügy, a II. világháború problémái stb.

1986-ban a Hazafias Népfrent keretében megalakult a *Magyar Lengyel Baráti Kör* (elnök: Juhász Gyula, alelnök: Szokolai Katalin, Andorka Rudolf), amely inkább baráti rendezvényeket, talál-

kozókat volt hivatva szervezni. Tevékenysége egy év alatt aláhanyatlott, részben a Hazafias Népfronttól való függősége, részben anyagi eszközök hiányában. Rendezvényeik segítője a Lengyel Kulturális Intézet volt. Budapesten, Debrecenben, Füzesabonyban, Győrben, Hevesen, Jakabszálláson, Kazincbarcikán, Pécsen, Székesfehérváron és Szegeden alakult helyi szervezet (kör), amit a helyi felkésedés táplált. Még 1987-ben Isaszegen és Kaposváron alakult helyi szervezet. Ezek tevékenysége szorosan kötődött a Hazafias Népfront helyi szervezeteihez, annak megszűnése után - kivéve Kaposvárt, Isaszeget, Füzesabonyt - megszűntek. 1992-ben megalakult a *Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete* (Kőbánya), amelynek két vidéki szervezete is van.

1991-ben a kulturális és népi diplomáciát összefogni akaró Nemzetek Háza keretében megalakult a Magyar Lengyel Mickiewicz Társaság (elnök: Kapronczay Károly, alelnök: Szokolai Katalin, Janusz Banczanowski, titkár: Varga Benedek, Tóth Péter), de több vidéki és budapesti tudományos ülés megszervezése után, éppen a pénztelenség miatt tevékenysége alábbhagyott. 1996-ban megalakult Budapesten a *Magyarországi Lengyel Alkotók Fóruma*, amely az itt élő lengyel művészeket, írókat, költőket és tudósokat kívánja összefogni.

1993-ban a magyar országgyűlés törvényt alkotott a magyarországi nemzeti kisebbségekről, képviselükről, érdekvédelmükről. A 13 kisebbség között szerepelnek az évszázadok óta magyar földön élő lengyelek is, számuk 12 000-re tehető. 1995-ben alakultak meg a lengyel kisebbségi önkormányzatok, az 1994. évi önkormányzati választások alapján.

MAGYARORSZÁGI LENGYEL EMLÉKEK

Budapesten és Magyarország különböző városaiban egy – a budapesti Lengyel Kulturális Intézet által készített – 1988. évi felmérés szerint 33 lengyel vonatkozású utca, út és sétány volt található. A rendszerváltozás után újabb emléktáblák, szobrok kerültek köz- vagy beltéri kiállításra. Az első fővárosi lengyel utcanévet 1896-ban határozták el, amikor utcát kapott **Bem és Dembiński** tábornok. Az 1950-ben végrehajtott budapesti utcanévek felülvizsgálata után több párhuzamos terület, vagy települési utcaelnevezést megváltoztattak. 1950-ben például Bem tábornoknak 6 „utcája volt”, amelyekből valójában kettő maradt meg: a **Bem József tér**, ahol a szobra áll és a Mártírok útjának egyik - a Rózsadomb felé felfutó - mellékutcája. Ebben az évben szüntették meg Piłsudski marsallról elnevezett két utcát.

Ugyancsak a dunai jobboldali rakpartot nevezték el Bem tábornokról, valamint az Akadémia utca 1-3. sz. alatt emléktáblával jelölték meg, hogy abban a házban lakott 1848 őszén. Van **Bem József Gimnázium és Egészségügyi Szakiskola** (1980-tól) Ludovika tér 1. és **Bem József Általános Iskola** - Bp. II. ker. Mártírok útja 1.

Bem mozi

Bp. II. ker. Mártírok útja 5/6 - Ebben a moziban rendezik meg minden évben a lengyel filmhetet.

Bem József könyvesbolt

Bp. II. ker. Mártírok útja 1.

UTCAK

Henryk Dembiński

1896-ban nevezték el róla a VII. kerület egyik központi utcáját, amely a városligetbe fut bele. Ezen kívül még két utca viseli a nevét a fővárosban.

Sobieski János

A főváros IX. kerületében található utca, amelyet 1896-ban neveztek el a lengyel királyról.

Tadeusz Kościuszko

A Budapest Déli-pályaudvar melletti utca, ahol emléktáblája is található.

A Lengyel utca — Lengyel sétány

A népliget (X. ker.) egyik útvonala, amely nevét 1935-ben kapta, miután itt felállították a **Lengyel Légió** emlékművét.

Zamenhoff utca

Budapest XVII. kerületében található utca, amely az eszperantó nyelv megalkotójának állít emléket.

Zamenhoff-park

Az Erzsébet-híd budai hídfőjénél, a Rác-fürdő előtti park nevét 1885-ben kapta. E parkban áll emlékoszlopa is.

Lemberg utca

A XVII. kerület egyik utcája.

Varsó utca

A XIV. kerületben van

Ulászló utca

A XI. kerület egyik utcája, amelyet I. Ulászló magyar és lengyel királyról neveztek el, aki 1444-ben esett el a vármai csatában.

Jagelló utca

A. XII. kerület utcája.

Báthori utca

Budapesten 8 utca viseli Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem nevét, amelyek közül a legismertebb a belváros átépítése, 1869 óta az V. kerületi Báthori utca.

SZOBROK - DOMBORMŰVEK

Bem József szobor

Istók János alkotása. Felavatták 1934. május 13. E szobor a Bem téren található.

Báthory István szobor

Pásztor János alkotása a Bp. Thököly út és Hungária krt. sarkán. Emeltette 1933-ban a Magyar Lengyel Egyesületek Szövetsége. 1950-ben leemelték talapzatáról, 1956-ban visszahelyezték.

Józef Wysocki mellszobor

A Magyar Nemzeti Múzeum kertjében 1976. november 23-án felavatott bronz mellszobor, amelynek felállítását a Bem József Magyarországi Lengyelek Egyesülete kezdeményezte.

Chopin mellszobor

A X. kerületi Csajkovszkij-parkban felállított márvány mellszobor. 1963-ban avatták, alkotója *Konyorcsi János*. 1958-ban felavatták **Chopin** bronz mellszobrát a Magyar Zeneművészeti Főiskola előcsarnokában.

Nagy Lajos magyar és lengyel király álló szobra

Zala György alkotása a Hősök terén áll.

Stanisław Moniuszko melliszobra

Károly Antal bronz melliszobra 1965 óta a Magyar Állami Operaház II. emeleti társalgójában.

Lengyel Légionisták Emlékműve

Farkas Béla alkotása, amelyet 1935-ben avattak fel a budapesti Népligetben. Készítetője a Magyar Lengyel Egyesület volt.

Przemysł emlékmű

1935-ben felavatott - oroszlanos és emléktáblás - emlékmű a Margit-híd budai hídfőjénél, amely a Przemysł védőinek (1915) állít emléket.

I. Lajos király emléktáblája

Budapesti Vigadó. Alkotója Alexy Károly (1963)

A parlament főbejáratánál az oldalfalon

Polonéz

A lengyel táncot ábrázoló dombormű a budapesti Vigadó belső falán. Alkotója: Füredi Richárd.

Mieczysław Woroniecki

Oszlopa a budapesti Kerepesi-temetőben - Magyar Nemzeti Panteon - lévő 48-as parcella mellett - közel a Kossuth- Mauzóleumhoz - hatalmas parcella közepén lévő márvány emlékoszlop, amely mellett található Woroniecki lengyel ezredes sírja.

EMLEKTÁBLÁK

Bem József

bronz-domborműves emléktáblája (Bp. Akadémia u.) 1926-ban állították. Kezdeményezője a Magyar Lengyel Egyesület volt. Azt a házat jelölték meg ahol 1848 őszén lakott.

Mieczysław Woroniecki

Emléktábla a. Báthori utca és Kossuth Lajos tér sarkán, azon a helyen, ahol 1849 őszén kivégezték. Alkotója Hajdú Endre. 1992-ben állíttatta a Magyar Lengyel Egyesület.

Sobieski III. János

Emléktáblája a budapesti IX. kerületi Sobieski u. 1. számú ház falán 1933-ban helyezték el a Magyar Lengyel Egyesület, a törökök felett aratott győzelmének 250. évfordulójára. Emlékét őrzi domborműben a budai várban a IX. Ince pápa szobrának egyik domborműve, a Mátyás-templom egyik festménye, 1933-ban állították ezeket.

Kościuszko Tadeusz

Emléktábla a budai Kościuszko Tade utca 1. számú ház falán.

Dembiński tábornok

Emléktábla a Dózsa György út és a Dembiński utca sarkán, amelyet 1896-ban állítottak emlékére. Készítetője Budapest Székesfőváros közgyűlése volt.

Dr. Jan Strzednicki-Kołatay tábornok

Emléktábláját 1989 őszén állították fel a II. kerületi Fő u. 11-13 számú épület falán, ahol a németek megölték 1944. március 19-én.

EGYHÁZI EMLÉKEK

- Lengyel templom (X. Óhegy u.)
- Bp. II. Remeteváros - Szervita-templom. (Emléktáblát állítottak a lengyel menekültek 1942-ben, hogy ezt a templomot látogatták 1939-1942 között.)
- Bp. 17. kerület Péceli út (az egyik kápolnát a lengyel menekültek állították, akik a rákosfalvai lengyel katolikus táborban voltak).
- Częstochowai Madonna másolata - budapesti Sziklakápolna. Lengyel oltár (1992-ben avatták fel)

VIDÉKI EMLÉKMŰVEK

Érd

1936-ban avatták fel a lengyel vitézek emlékművét, akik hősi halált haltak 1526-ban a mohácsi csatában. Állíttatta a Magyar Lengyel Egyesület.

Esztergom

- Sobieski III. János király emlékműve. A Duna partján, a vár alatti sétányon álló emlékművet 1933-ban a lengyel állam készítette.
- Bazilika: 1994-ben II. János Pál pápa által boldoggá avatott vértanúk oltára és ereklyéi.
- Bakócz-kápolna, amelyben III. János lengyel király hálaadást tartott Esztergom bevétele után.
- Szent Adalbert emléktábla.

Isaszeg

- Az 1849. évi áprilisi isaszegi csatában résztvevő Lengyel Légió és Wysocki tábornok emléktáblája és emlékműve. 1972-ben állíttatta a Bem József Egyesület.
- Ismeretlen lengyel kapitány sírja a csatamező mellett. (1849. április 6.)

Kápolna

A falu határában lévő márvány obeliszk Dembiński tábornok emlékére. 1896-ban állították fel.

Kiskunhalas

Csorba Tibor (1906-1985). a varsói Képzőművészeti Főiskola tanára. Szülőházának falán emléktábla.

Márianosztra

A volt pálos kolostort - ma börtön - 1382-ben I. Lajos magyar és lengyel király alapította. A templom 1739-ben készített oltárán a Częstochowai Madonna másolata látható.

Mohács

A mohácsi csatamezőnél állítottak emlékművet II. (Jagelló) Lajos magyar királynak és 1000 lengyel katonának, akik itt vesztették életüket. (1526. augusztus 29) Az emlékművet 1926-ban emeltette a Magyar Lengyel Egyesület.

Nyírbátor

A nyírbátori református- egykor katolikus - templomban 1933-ban emléktáblát állítottak Báthory István lengyel királynak születése 400., 1986-ban halálának 400. évfordulójának alkalmából. Helyben két iskola is viseli a lengyel király emlékét.

Szécsény

A katolikus (ferences) templomban 1933-ban emléktáblát állítottak III. János (Sobieski) lengyel királynak, hogy 250 éve szabadította fel a várost a török uralom alól.

Tokaj

A főutcában emléktábla az 1848-49-es szabadságharcban résztvevő lengyelek tiszteletére.
Dancka dűlő

Balatonzamárdi

Az I. számú Általános Iskola falán emléktábla, hogy 1939-1940-ben itt működött a lengyel Gimnázium és Líceum.

Boglár

A városi Művelődési Ház falán emléktábla az itt működött Lengyel Gimnázium és Líceum (1940-1944) emlékére. A plébánia templom kriptájában Varga Béla (1903-1995) sírja.

Dömös

A lengyel menekültek emléktáblája a templomban

Leányfalu

A lengyel menekültek emléktáblája a katolikus templom előcsarnokában.

Makó

A lengyel menekültek emléktáblája a katolikus templomban

Sárvár

A lengyel menekültek emléktáblája (1978) a katolikus templom előcsarnokában.

TEMETŐK

Budapest - Rákosszentimre

1941-ben a főváros a lengyel menekülteknek adományozott egy parcellát, hogy a Magyarországon elhunytak részére temetőt alakítsanak ki. Gondozója a kőbányai lengyel lelkesítés és a menekültek lelki gondozását végző lengyel Lelkesítő Hivatal volt: 129 lengyel temetett el, központi helyen nagyméretű márványkereszt látható. Emellett nyugszik dr. Jan Szrednicki Kórház orvos tábornok (1886-1944), akit a gestapósok 1944. március 19-én agyonlőttek a budapesti Lengyel Rendelőben.

Budakeszi

A budakeszi-i temetőben elkülönített parcellában 14- a második világháború alatt magyar földön elhunyt - lengyel nyugszik. E temetőben nyugszik Gunde Géza ezredes, a nagykanizsai lengyel tábor magyar parancsnoka, akit a németek lengyelbarátsággal vádolva váltottak le 1941-ben.

Solymár

Budapesttől 35 km-re fekvő település mellett a második világháború alatt magyar földön elhunyt szövetséges katonák, elsősorban pilóták hősi temetője, ahol 37 lengyel pilóta nyugszik. Ők a magyarországi légi harcokban haltak hősi halált.

Győr

A győri temetőben 45 lengyel nyugszik elkülönített parcellában. Itt működött a Lengyel Kórház, ahol többségük elhunyt.

Eger

Az egeri köztemetőben - a görög-katolikus kápolna mellett - 40 lengyel tiszt nyugszik. Ők az egeri tiszti táborban éltek a második világháború éveiben. Különböző temetőkben 105 lengyel menekült nyugszik.

NÉPSZOKÁSOK

A magyar-lengyel kölcsönös rokonszenv egyik megnyilvánulása, hogy a magyar szokásokban több lengyel „elem” vert régóta gyökeret. Például a lengyel táncok közül gyakorta járják a mazurkát, a polkát, a polonézt. A legrégebbi írott forrásainkban - udvari krónikák, feljegyzések stb. - szerepel, hogy például Izabella gyulafehérvári udvarában mindig szívesen látott vendég volt a lengyel, vendégeiken lengyel táncokat is jártak. A későbbiekben is mindig szokássá vált lengyel táncok előadása. A múlt században, elsősorban a reformkorban, felfokozódott a lengyelek iránti rokonszenv, amikor kávéházakban, zenés vendéglőkben, bálkon és táncos rendezvényeken a kötelezően előadott táncok között a lengyel tánc, a mazurka. 1831-es lengyel felkelés leverése után a Pesten, Pozsonyban és más magyar városokban megjelent lengyel menekülteket rendkívüli szeretettel fogadták, tüntető módon lengyel kabátokban, lengyel öltözetre emlékeztető ruhákban jártak, a csárdás mellett a legnépszerűbb a polka lett. A hosszú, süjtásokkal díszített ruhákból, amely követte viselője formáját, nem bekecs vagy bunda volt, a lengyel kabát - akár irhából, akár posztóból - divatos viselet lett.

JELLEGETES ÜNNEPEK

A magyarországi lengyel kisebbség nagy része megőrizte szokásait és jellegzetes ételeit. Mivel a lengyel nép elsősorban többsége római katolikus vallású, ez már önmagában is meghatározza szokásait.

A **karácsony** számukra is a legnagyobb, legkedveltebb ünnep Jézus születésének méltó megünneplésére az adventi (várakozás) időszakban készülnek. Az ekkori böjt nem csak az étkezésre vonatkozik, de tilalmas táncos mulatságok, lakodalmak rendezése is. December 24-én a szeretet ünnepén, „vigilián” (szent este) csakúgy, mint Karácsony mindkét napján együtt az egész család.

Az ünnepi vacsora az első csillag megjelenésekor kezdődik. A háziasszony szénát szór az asztalra, ezt leteríti fehér abrosszal és az asztal közepére teszi az ostyát, amely mint a gyermek Jézus szénán fekszik és az egymás iránti szeretet megbékélés jelképe. Tájégségektől függően hét, kilenc vagy tizenkét fogásból áll a vacsora. Az asztalra mindig egy terítéssel több kerül. Ez a szegény és éhes, várátlanul betoppanó vendég és szeretteinké akik már nem ünnepelhetnek velünk, vagy távol vannak.

A vacsorát a családfő kezdi meg. A családtagoknak felkínálja az ostyát. Mindenki mindenkivel ostyát tör és elmondja a jókívánságokat. A karácsonyi vacsora ételei böjti ételek.

Vacsora után a család a feldíszített karácsonyfa köré gyülekezik, amely alatt az ajándékokon kívül a család valamelyik tagja által készített díszes jászol. Az este fennmaradt részében karácsonyi dalokat *kolędy* énekelnek egészen az éjféle mise kezdetéig. Az ifjúság pedig elindul a jászollal és betlehemi játékokat mutat be házról-házra. Mindenütt elregélik Jézus születésének történetét és a háziaktól ennek fejében süteményt, pénzt kapnak.

December 26-án délután, Szent István vértanúságának napján a templomban zabot szórnak egymásra a vértanú megkövezésének emlékére.

A betlehemesek a jászollal vízkereszt napjáig (január 6) járnak, ezután pedig betlehemi csillaggal egészen január végéig.

A betlehemes figurák közé tartozik még *turoń*, a bikafejet ábrázoló maszk. Ennek az eredete még a pogány ósláv szokásokhoz vezet vissza, ahol a tur = bika a nap jelképe volt, amely karácsony után már hosszabban és világosabban süt, mintegy megelőlegezve az elkövetkezendő nyarat.

Húsvét előtt, nagypénteken, a legszigorúbb böjt napján főzik a háziasszonyok a húsvéti sonkát és készítik az új süteményeket. Nagyszombaton délelőtt díszes kosárkába sót, kenyeret, vajot, kuglófot,

sonkát tesznek, szép hímzett terítővel leterítik és a család, de főleg a gyerekek elviszik azokat megszentelni a templomba. A feltámadás ünnepe a vasárnapi reggelivel kezdődik. Az ünnepi asztalról nem hiányozhat a bárány, amely vajból vagy cukorból készült, keresztes ecetbe mártott tormából (hogy ne feketedjen meg). Mindkét szimbólum az áldozatot jelképezi. Díszbe az asztalnak a *pálma*, melyet az asszonyok szárított virágból és fűvekből készítenek és *virágvasárnap* = *Niedzielo palmowa* szentelik meg a templomban, mint Magyarországon a barkát. Húsvéthétfőn az ifjúság nagy örömeire megkezdődik a locsolás vödörökkel, szódás szifonokkal. A lányok egy zöld ágat földiszítenek színes szalagokkal és ezzel a gaik-kal táncolnak végig a falun hirdelve a tavasz jövetelét.

Az Andrásnap (november 30) népi ünnep, amely nagyon hasonlít a magyar Luca-naphoz. A lányok viaszt öntenek, a kiöntött figurákkal jósólnak egymásnak. Bálokat rendeznek, mulatnak, de csak éjfélig, mert éjfélt után elkezdődik az advent időszaka.

JELLEGETES KARÁCSONYI ÉTELEK

Barszcz z uszkami - céklaleves barátfülével (gombás és káposztás), rántott ponty, halkocsonya, hering többféleképpen elkészítve (olajban, tejfölben), mákos tészta mézzel, savanyú káposzta szárított gombával, gombás rizsszel töltött káposzta, babos, savanyú káposzta, szárított gyümölcsből kompót. Lengyelország keleti részén ismert a *kutija* nevű étel, mely főtt búzából, mákból, mézből, mazsolából és dióból készül. Jellegzetes sütemény a mézes kalács.

JELLEGETES LENGYEL ÉTELEK

Árpkása-leves = *krupnik*

Céklaleves = *barszcz*

Kovászolt lisztből készült leves = *żurek*

Vadászkáposzta = *bigos*

Barátfüle töltelékkel (túrós, káposztás, húsos, gombás, gyümölcsös) = *pierogi*

Töltött káposzta (nem savanyú káposztából) = *golabki*

Krumpligombóc, nyersen reszelt és főtt krumplikból = *pyzy*

Tormamártásban sült levest = *pieczeń wołowa w sosie chrzanowym*

Babos savanyú káposzta = *groch z kapustą*

Halkocsonya = galaretka z ryb

Sózott hering = *sledzie*

Nyersen reszelt krumpliból süttött lepény = *placki ziemniaczane*

Céklafozelék = *buraczki*

Varsói fánk = *paczki warszawskie*

Lepény különböző töltelékkel = *mazurek*

HOGYAN KÉSZÜLNEK? - RECEPTEK

Árpkása-leves (*krupnik polski*)

Fél kg. marhahúst és ugyanannyi apróra vágott marhacsontot leöntünk két liter vízzel és körülbelül 1 óráig takaréklángon főzzük. Ezután hozzáadunk sárgarépát, fehérrépát, póréhagymát és egy fej vöröshagymát, és négy fej gombát. Ha a hús már puhára főtt, a levet átszűrjük. A húst és a zöldséget apró kockára vágjuk, a gombát vékony csíkokra szeleteljük. Körülbelül fél liter levesben 15 dkg. árpát főzünk és amikor a kása szétfőtt egy kanálnyi vajat fakanállal szétkeverünk benne, amíg az egész kifehéredik. A megfőtt kását felönjtük a maradék húslevesvel és három apróra vágott burgonyát teszünk bele. Mintegy 15-20 percig főzzük. Ekkor az árpkása-leveshez hozzáadjuk a felszeletelt húst gombát és zöldséget, ízlés szerint sózzuk, tálalás után petrezselyem zölddel díszítjük.

Tormamártásban sült levest (Sztuka mięsa w sosie chrzanowym)

Húslevesben főtt húst szeletelve tálra tesszük, vele együtt a levesben főtt zöldséget. Leöntjük tormamártással, hogy az egészet belepje. Meglocsoljuk egy kanálnyi olvasztott vajjal, és sütőben sütjük, amíg a mártás kicsit megpirul.

A tormamártás: 4 dkg vajból és 3 dkg lisztből világos rántást készítünk, majd felengedjük egy pohárnyi (körülbelül 2 dl) húslevesvel, hozzákeverünk reszelt tormát (körülbelül 4 kanálnyit). A mártásba 1 kanál cukrot adunk és 5 percig főzzük. A sűrűsödés után tojássárgájával és 1 dl tejföllel összekeverjük. Lassú tűzön főzzük, de nem engedjük felforrni, majd forrón ráöntjük a húsról. Köretnek burgonyapürét, hosszában négy részre vágott vizes uborkát tálalunk.

Varsói fánk (*Paczki warszawskie*)

Először kovászt készítünk. Hozzávalók: 6 dkg élesztő, 10 dkg liszt, 1 evőkanál cukor és 1,5 dl tej. Amikor a kovász megkelt 40 dkg lisztet és 8 dkg cukrot, 8 db kikevert tojás sárgáját, 2,5 dl melegített tejszínt, fél összetört vanília rudat, 15 dkg olvasztott vajjal, csipetnyi sóval és 0,5 dl tiszta szesz-szel összekeverjük, majd finomra reszelt citromhéjjal ízesítjük. A tésztát alaposan kidolgozzuk, csak akkor jó ha lágy, rugalmas és fényes, könnyen leválik a kézről. Újra kelni hagyjuk, és amikor dagadni kezd, kanállal 4 dkg-os adagokat szaggatunk, kézzel kis koronggá formáljuk, középebe fél kávéskanálnyi töltelékkel teszünk. Összeragasztjuk, gombóccá gömbölyítjük, ragasztott felével, lisztezett szalvétára helyezzük. A megformált fánkokat letakarjuk, amikor már kétszeresére keltek, tőlal leseperjük róla a lisztet, adagonként kisütjük lapos lábosban úgy, hogy a fánkok a zsírban lazán legyenek egymástól. A készre sült fánkokat kivesszük, még melegen megszórjuk vaníliás cukorral. A langyos fánkot puncsmázzal bevonjuk, cukorban pirított narancshéjjal meghintjük. Az említett töltelék darált mandulával kevert rózsza vagy meggydzsem. Ennek mennyisége: mintegy 15 dkg dzsem és 8-9 örölt mandula.

IRODALOM

Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

1995-ben alakult székhelye: Bp. V. ker. Akadémia u. 1-3.

Elnök: Konrád Sütárski dr.

Alelnökök: Fürst Tamás, Pál Károly

A lengyel kisebbség érdekvédelmi szervezete 1996-tól a nemzetiségi oktatás felelőse, a szociális háló szervezője, a Magyarországi Lengyel Kisebbségi Napok életrehívója, tagja a Lengyelek Világtanácsának, a Lengyel Közösségek Európai Tanácsának (1996), tagja a Węgierska Polonia (havi), kiadója a negyedévenként megjelenő, a Bem J. Kulturális Egyesület lapjának a Głos Polonii-nak.

Fővárosi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Bp. V. ker. Akadémia u. 1-3.

Elnök: Konrád Sütárski dr.

Alelnökök: Pál Károly, dr Rónayné Slába Éva.

1995-ben alakult, szervezi a fővárosban élő lengyelek életét. Megyei rangú helyi kormányzat, 1995-ben megszervezte az ausztriai és magyarországi lengyel származású művészek koncertjét, 1996-ban a lengyel származású egyetemisták találkozóját, 1997-ben a „Lengyel nyár-magyar ős” című kiállítás, 1997-ben a lengyel származású képzőművészek kiállítását, 1997-ben megrendezte a magyarországi lengyel nemzetiségű fiatalok ünnepélyes tanévzáróját.

Újpesti Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Bp. IV. ker. Nyár u. 40/42.

Elnök: Prisztner György, elnökhelyettes: Horváth Atilla

1995-ben alakult népműveléssel, tudományos ismeretterjesztéssel és szociális munkával foglalkozó helyi önkormányzat.

Bp. XI. ker. Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Bp. XI. ker. Ezüsfényő tér 1.

Elnök: Kárpáti Imre, elnökhelyettes: Rege Béláné

1995-ben alakult helyi kisebbségi önkormányzat, szociális tevékenységgel és kulturális rendezvények szervezésével foglalkozik. 1997-ben közvetlen kapcsolatokat alakított ki *Ustroń* várossal.

Zuglói Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Bp. XIV. ker. Pétervárad tér 2.

Elnök: Pál Károly, elnökhelyettes: Kerekes Violetta

1995-ben alakult önkormányzat, kulturális rendezvényeket szervez. 1997-ben Báthory István a képzőművészetben című kiállítást rendezte.

Emódi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Emőd, Vörösmarty út 1-3.

Elnök: Bubenko Csaba, elnökhelyettes: Bubenko Anita

1994-ben alakult. Magyarország legrégebbi, a 18. sz. elejétől itt élő lengyelek kisebbségi önkormányzata. Hatókörre Derenk, Istvánmajor, Emőd, Andrásztanya, Lábasbesenyő. A lengyel kisebbségi önkormányzat anyák napja, mikulás, karácsony idején szervez rendezvényeket, társrendezője a derenki búcsúnak, az emódi vasárnapi iskolának, a lengyel misének.

Esztergomi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Esztergom Vörösmarty út 7.

Elnök: Csomor Erzsébet, elnökhelyettes: Kierblewski László

1995-ben alakult. Működése hagyományörzés, a kultúra ápolása, együttműködés az anyaországgal, tudományos rendezvények szervezése és műemlék védelem. Társrendezője volt a III. Sobieski János konferenciának (1996), a dunai Sobieski emlék kajak túrának (1996, 1997). *Gniezno* várossal együttműködést alakított ki (1996).

Tatabányai Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Tatabánya Béla király krt. 57.

Elnök: dr. Zabraczki József, elnökhelyettes: Németh Ferenc

1995-ben alakult. A helyi lengyel kisebbség kulturális rendezvényeinek szervezője, felügyeli a helyi lengyel vasárnapi iskolát, szervezi az önkormányzat mellett működő lengyel klub működését (nem jogi személy, 1997). Rendezvényei: húshagyma kedd (1997), a gyermeknap alkalmából rendezett májusi népi mulatságot (1997).

Kőbányai Lengyel Kisebbségi Önkormányzat

Bp. Írház u. 24.

Elnök: Wygodcki Richárd, elnökhelyettes: Pál Károly

1995-ben alakult. A helyi lengyel kisebbség érdekvédelmi és hagyományörző, jogvédelmi szervezete. Részt vesz a lengyel rendezvényein, szervezője a kerületi Szent László ünnepségnek, mozgatója a kőbányai lengyel templom felújításának (1997).

HELYI LENGYEL EGYESÜLETEK ÉS KLUBOK

Újpesti Lengyel Magyar Baráti Kör

Bp. Intarzia u. 8.

Elnök: Priszter Györgyné, elnökhelyettes: Horváth Atilla

A nem jogi személyi kör 1995-ben alakult, az újpesten lakó lengyel-magyar vegyes családokat kulturális turista programokkal fogja össze. A kerületi vasárnapi iskolát szervezi.

Szombat Délutáni Lengyel Nyelviskola Békéscsabán

Békéscsaba Kinizsi u.20. (diaktanya és információs iroda)

Elnök: Leszko Małgorzata

Nem jogi személyű független szervezet. 1997-ben alakult, a pedagógiai program mellett összejeveleteket szervez.

Lengyel Klub Pécsen

Pécs, (malom), Akácok sor 8.

Elnök: Keményfiné Krwczun Halina

Nem jogi személyű független szervezet. 1995-ben alakult. A kulturális programok szervezése mellett vezeti a vasárnapi iskolát, képzőművészeti összejeveleteket és rendezvényeket szervez, együttműködik más klubokkal.

Lengyel Klub Veszprémben

Nemesvámos, Pál Dénes út 2.

Elnök: Zömbikné Wyka Danuta

Nem jogi személyű független klub 1995-ben alakult, 1996-tól vasárnapi iskolát vezet.

Magyarországi Lengyel Alkotói Fórum

Bp. Akadémia út 1-3.

1996-ban alakult, mint a lengyel nemzetiségű művészek egyesülete. Művészeti és tudományos találkozót szervez, így a Bem József Egyesületben megrendezésre kerülő havonta jelentkező művészi esték (1997). Kiállításai: Iwaniuk Bloch Oiga kiállítása (1996) lengyel származású képzőművészek kiállítása (1997)

Polonia-Hungaria, a Magyarországi Lengyelég Gazdasági és Érdekvédelmi Egyesülete

Bp. Üllői út 45.

Elnök: Kowalski Mirosław

Tiszteletbeli elnök: dr. Konrad Sutarski

Elnökhelyettes: Wygocki Rihárd

Az egyesületet 1996-ban alapította az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke a lengyel érdekltségű magyar vállalkozókkal együtt. Adatbázissal rendelkezik, határon túli kapcsolatok közvetítésével foglalkozik. Az egyesület részt vett a II. és III. Lengyel Gazdasági Világkonferencián (1996,1997), valamint a „Polonia budapesti Világtalálkozó-ján” (1997), amelynek egyik szervezője is volt.

ORSZÁGOS TEVÉKENYSÉGŰ LENGYEL EGYESÜLETEK

Magyarországi Lengyelek Bem József Kulturális Egyesület

Budapest, Nádor u. 34.

Elnök: Nagy Alicja elnökh.: Broś Stanisławné, Kochanowski Jerzy

1958-ban alakult, 1992-ig az itt élő lengyelek egyetlen képviselője, kulturális és szociális kérdések gondozója volt. Könyvtárral rendelkezik, 1960-tól nyelvtanfolyamokat indított, életre hívta a Magyar - Lengyel Néptánc Egyesületet, amely a *Dwa Bratanki* Együttesként működik (1991). Kiadványai: Informátor (1967), Bulletin (jelenleg Głos Polonii néven) az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzattal közös (1997) Történelmi Emlékek Bizottsága (1976), Több nevezetes tudományos konferenciát szervezett: Lengyelek az 1848-49-es szabadságharcban Magyarországon (1977): Sobieski és Magyarország (1983), A lengyel és magyar ellenzék együttműködése 1956-1990-ben (1995): Cserkészcsapattal rendelkezik (1991). Az egyesület tagja a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kerekasztalnak (1991-1994), amely előkészítette az 1993. évi kisebbségi törvényt.

Hat vidéki tagozattal rendelkezik:

- Bem József Lengyel Kulturális Egyesület (BJKE) dunaiújvárosi tagozata Dunaiújváros, Bagolyvár u.1. Elnök: Modrzejewski Éva.

- BJKÉ fejér megyei „Klub Polonia” tagozata
Székesfehérvár, Dr. Koch L. u. 6.
Elnök: Lázár Éva
A szervezet 1988-ban alakult, vasárnapi iskolát működtet, kulturális, történelmi és társasági összejöveteleket, kiállításokat és rendezvényeket szervez.
- BJKÉ győri tagozat
Győr, Otthon u. 46.

Elnök: Kollár Urszula Elnök h: Sluda Jerzy. 1994-ben alakult, vasárnapi iskolát működtet, kulturális és művészeti programokat szervez.

- BJKÉ Hajdú - Bihar megyei tagozata
- Debrecen, Teleki u. 24.
- Elnök: Dombi Beáta, Elnökhelyettes: dr. Nowakowska Małgorzata
- 1994-ben alakult, kulturális és turista programokat szervez. Vasárnapi iskolát működtet.
- BJKÉ Komárom - Esztergom megyei tagozata Esztergom
- Elnök: Bróś Stanisław (1997-ig)
- 1987-ben alakult, nemzetiségi kulturális, társadalmi és oktatási programokat szervez, vasárnapi iskolát működtet, Tatán, Esztergombán és Tatabányán megszervezte a lengyel nyelvoktatást.
- BJKÉ szegedi tagozata
- Szeged, Szék u. 6.
- Elnök: Bergerné Wilk Halina elnökhelyettes: dr. Dénes Ilona

A korábbi szegedi Lengyel-Magyar Baráti Kör jogutódja (1990), vasárnapi iskolát működtet, kulturális programokat szervez.

MAGYARORSZÁGI KATOLIKUSOK SZENT ADALBERT EGYESÜLETE

Budapest, X. Óhegy u. 11.

Elnök: Molnár-Sagun Zdzisława Elnökhelyettes Pál Mária

1992-ben alakult az 1952-ben megszüntetett Szegények menedéke egyesület jogutódjaként. Létrehozta a Magyarországi Lengyelekért Alapítványt (1994). Karitatív, szegénygondozási programokkal, hagyományörzéssel foglalkozik. 1995-től évente megrendezik a Lengyel Keresztény Kulturális Napokat vasárnapi iskolát vezet, szociális programokat szervez. emődi és lábasbesenyői tagozatokkal (1996) rendelkezik, a legrégebbi magyarországi lengyel településeket gondozza.

A MAGYARORSZÁGI LENGYELSÉG KITÜNTETÉSEI

Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat 1996-ban úgy határozott, hogy minden év június 27-én megrendezi a Magyarországi Lengyelek Napját, ahol kiosztásra kerül a

Szent László - díj
a Magyarországi lengyelekért emlékérem

A Szent László-díj legfeljebb 3, a Magyarországi lengyelekért emlékérem 10 személynek (vagy intézménynek) adományozható. Az előbbi 100.000, az utóbbi 30.000 forint összeggel jár. A kitüntetések olyan személyeknek adományozható, akik sokat tettek a magyarországi lengyelségért, függetlenül a nemzetiségi hovatartozástól és tényleges lakhelytől. Az 1996. évi díjakat a magyarországi lengyel egyesületek ajánlására a Magyarországi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat ítélte oda, 1997-ben már egy külön bizottság (elnök: Fürst Tamás, tagok: dr. Sutarski Konrád, Herczeg István), a döntést az egyesületek képviselőiből álló társadalmi testülettel vitatták meg.

Szent László - díj 1996

Bem József Lengyel Kulturális Egyesület (intézmény)

Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete (intézmény)

Kőszeghy Janina - József Wojda rk. lelkész (megosztva)

Magyarországi lengyelekért emlékérem 1996

Bem József Lengyel Kulturális Egyesület Komárom-Esztergom m. tagozata

Bem József Lengyel Kulturális Egyesület székesfehérvári tagozata

Lengyel Perszonális Plébánia Kőbánya

Hasznos Györgyné (posztumusz): dr. Leszek Hensel budapesti lengyel konzul, Jerzy Kochanowski, dr. Zbigniew Kościuszko (posztumusz), Molnár-Sagun Zdzisława, Niziołowski Ernest, Pál Mária

Szent László - díj 1997

id. Antal József (1896-1974) (posztumusz), budapesti Lengyel Templom (mint intézmény)

Magyarországi lengyelekért emlékérem 1997

Koziorowski Julianna, Lázár Éva, Rege Béla, Révész Helena, Trojan Marian

NEMZETI ÜNNEPEINK

- Május 3. az 1791 lengyel Alkotmány ünnepe (az első kontinentális és a második a világon írott alkotmányok között az Egyesült Államok állampolgári nyilatkozata után)
- november 11 a függetlenség napja
- június 27 Szent László napja a magyarországi lengyel kisebbség ünnepe
-
-
-

MŰVÉSZETI EGYÜTTESEK

„BEM” Magyar Lengyel táncegyüttes 1960-ban alakult a magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesületben. 1969-ig ott működött, majd 1969-1992-ig először a II. ker. Petőfi Művelődési Házban és más budapesti művelődési házakban, a Lengyel kultúráért érdemrend és a „Oskar Koiberg” díj tulajdonosa az együttes vezetője dr. Kőszeghy Janina.

1992-ben alakult ismét a Bem Egyesületnél a „DWA BRATANKI” Gyermektánc együttes Városi Jadwiga vezetésével és Herczeg István koreográfus segítségével. 1995-ben Városi Jadwigát az együttes élén Banúné Pietrzyk Małgorzata váltotta fel.

1996-ban megalakult a „Dwa Bratanki” mellett egy népi zenekar Bróś Stanisław előadóművész vezetésével. A zenekar 1997 szeptemberétől önálló lett és felvette a „Hena” (kürtöző) nevet.

Irodalom:

Kovács Endre: Magyarok és lengyelek a két világháború között (Bp. 1971)

Kovács Endre: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában. (Bp. 1973)

Dávid Katalin - Kovács Endre: Magyarország, Lengyelország, a barátság ezer éve (Bp.-Varsó 1978)

Kovács István: A légio (Bp. 1989)

Kapronczay Károly: Akkor nem volt Lengyelország (Bp. 1992)

Kapronczay Károly: Magyar lengyel orvosi kapcsolatok (Bp. 1991)

Kapronczay Károly: Magyar - lengyel. Lengyel menekültek Magyarországon a II. világháború alatt (Bp. 1990)

Kapronczay Károly: Lengyel katonák magyar földön (Bp. 1994)

Lagzi István: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből (Bp. 1988)

Szokolay Katalin: Lengyelország története (Bp. 1996)

Perényi József: Lengyelország története (Bp. 1960)

Wieliczko Mieczysław: Polacy na Węgrzech. (Lublin, 1977)

Dzieszyński: Polak, Węgier - Milenium przyjaźni. (Warszawa, 1988)

Kaczmarek Urszula: Kultura zbiorowości polonijnych Europy środkowej 1945-1989 (Poznań 1993)

Bogucka M.: Dzieje kultury polskiej do 1918 roku (Wrocław-Warszawa-Kraków, 1991)

Felczak Wacław: Historia Węgier (Wrocław-Warszawa-Kraków, 1983)
Kieniewicz St.: Historia Polski 1795-1918 (Warszawa, 1989)
Topolski J.: Dzieje Polski (Warszawa, 1987 ua. magyarul 1988)
Prohászka László: Lengyel emlékek Budapesten (Bp., 1997 kézirat)
Kraśniska Ewa - Kantor Ryszard: Dereng és Istvánmajor. A lengyel telepések utódainak története és kultúrája
(Miskolc, Herman Otto Múzeum, 1988)

Kiadja a Körtánc Egyesület
(ötlet: Kalla Éva és Soproni Ágnes)
Szerkesztette: Fellegi Tamás
Szerkesztőségi konzulens: Kiss Gy. Csaba
Készült a Magyar Televízió Rt. nyomdájában
Felelős vezető: Modla László
Táskaszám: 98018
ISSN 1418-463X

963 03 5332 6